

Revita
Archaeology
and
History

GÁLLOKJAURE

Lämningar efter ett samiskt kulturlandskap

Rapport över arkeologisk utredning
Rapport 2012:1

Omslag: Skalka från Björkholmen i norra delen av det undersökta området. Foto Gunilla Larsson.
© Gunilla Larsson.
1:a upplagan 2012
2:a bearbetade och kompletterade upplagan 2015
Förlag: Revita Archaeology and History

Innehåll

Innehåll.....	4
Förord till upplagan 2015.....	6
Inledning.....	9
Sammanfattning.....	9
Tidigare rättigheter till land och vatten i området	9
Problemställningar	11
Den arkeologiska utredningen	13
Det förhistoriska landskapet	14
Fornlämningsmiljö.....	15
Tidigare undersökningar	16
Målsättning och metod.....	17
Tidiga skildringar av samiskt liv i området	19
Forskningsläge	19
Resultat.....	21
Förteckning över fornlämningar påträffade vid 2012 års inventering	23
Sammanfattning och tolkning av områdets kulturhistoria.....	43
Skogssamiska kulturlämningar	44
Skogssamer i Jokkmokk	44
Tjäruborgares land	44
Bovallar	46
Timmerkåta	46
Härbre, aite	48
Gethus	50
Källargrop buorna	50
Skogssamiska timmerhagar	50
Tjärdal	51
Barktäkter	51
Fjällsamiska kulturlämningar	52
Tuorpons sameby	52
Björkholmen tidigare delvis vinterviste	52
Rengårdor	53
Kommunikationer från alla tider.....	56
Nybyggare.....	57
Heliga platser	58
Åtjek, det heliga berget	58
Guojkkavárásj	59
Lämningar efter tidig turism	59
Hotellet i Björkholmen	59
Referenser.....	60
Administrativa uppgifter	63
Bilaga 1. Länningslista.....	64
Bilaga 2. Länningslista med SWEREF-kordinater.....	72

Bilaga 3. Karta över 2011 och 2012 års registrerade lämningar.	74
Bilaga 4. Riksantikvarieämbetets fornminnesinventeringar.....	75

Förord till upplagan 2015

Riksantikvarieämbetet konstaterade i samband med att den riksomfattande fornminnesinventeringen lades ned att kompletteringsbehovet för kunskapsuppbyggnad kring kulturarvet var mycket stort i alla län i norra Sverige (Fornminnesinventeringen – nuläge och inventeringsbehov, Riksantikvarieämbetet 1997). Man konstaterade till exempel beträffande Norrbottens län att ”Större delen av inlands- och fjällområdena har endast blivit föremål för översiktliga inventeringar. Några områden har aldrig inventerats. Drygt 76 000 km² av Norrbottens län saknar en andragångsinventering. Skogslandet, vari ingår obetydligt med åkermark och betesmark, omfattar ca 70 % av denna areal.” (1997:111). Detta har givit som resultat att kunskapsunderlaget för kulturmiljövården, länsstyrelsernas arbete och den fysiska planeringen är mycket bristfällig. Kunskapen om fornlämningar och kulturarv hade bara hunnit bli känd i en begränsad del av länet, och man skriver vidare att ”Inom betydande delar av länet får dock fornlämningsbilden betraktas som tämligen oklar, eftersom regelrätta inventeringar fortfarande saknas inom omfattande områden” (1997:110). Detta gäller inte minst det samiska kulturarvet, som är det primära underlaget till våra kunskaper om samisk historia och som man numera enligt senaste läroplanen ska undervisa om i grundskolan, vilket är en omöjlighet så länge inte de samiska kulturlämningarna är utforskade och dokumenterade, och resultaten kommit lärarutbildningarna vid universitet och högskolor till del. I ett program till stöd för bevarandet av det samiska kulturarvet, tog Riksantikvarieämbetet upp dessa brister och sammanfattar att ”det råder stora kunskapsbrister och det är angeläget att Riksantikvarieämbetet verkar för en intensifiering av kunskapsinventering, dokumentation och forskning. Fornminnesinventeringar i samiska miljöer måste kompletteras med byggnadsinventeringar. Såväl allmänhetens som maktavares intresse måste breddas till skilda former av samiska miljöer” (Bevarande av det samiska kulturarvet, 1998:7). Trots de goda intentionerna 1998, har revideringsinventeringar efter detta i det samiska området endast genomförts i begränsade områden, bland annat i Jämtlands län, och kunskaperna om det samiska kulturarvet är därför fortfarande mycket bristfälligt. Det var därför som en av mina forskningsuppgifter inom ramen för forskningsprojektet *Dammed* vid Institutionen för Genusvetenskap, Uppsala Universitet, kom att bli att bygga upp kunskapen kring och ta fram metoder för att identifiera, dokumentera, undersöka och analysera lämningarna efter samiskt kulturarv, särskilt skogslandet, och med fokus på det helt förbigångna och okända skogssamiska kulturarvet. Det har inte minst märkts vid analysen av lämningarna kring Gállok.

Detta är ett arbete som bråskar. Redan 1998 kunde Riksantikvarieämbetet konstatera att ”Många av de fysiska uttrycken för det samiska kulturarvet hotar att försvinna. Samiska lämningar riskerar att städas bort vid exploateringar genom skogsbruk, utbyggnad av infrastruktur, gruvdrift eller att av okunskap vårdas på ett okänsligt sätt.” Så även vid Gállok, som är föremålet för denna rapport, och som är hotat av omfattande exploateringar för gruvdrift. Kunskapsunderlaget när det gäller fornlämningsbilden och kulturmiljöer är mycket bristfälligt i detta område, liksom i större delen av det samiska området, eftersom det inte berörts av vare sig Riksantikvarieämbetets förstagångsinventering, eller de revideringsinventeringar som genomförts. Den kompletterande arkeologiska utredningen 2012 kom till genom att undertecknad blev kontaktad av Jåhkagasska sameby och ordsbor, som hade uppmärksammat dels att det fanns lämningar inom tidigare utredningsområde som inte registrerats, dels att bolaget prospekterat utanför och orsakat skador på mark och lämningar utanför det av bolaget till länsstyrelsen angivna exploateringsområdet, som även utgjorde 2011 års utredningsområde undersökt av Norrbottens museum. Föreliggande arbete utgör inte någon kritik av det utomordentliga arbete som utförts av muséet vid föregående

inventering, utan kan ses som en komplettering med syftet att visa att det finns ett omfattande behov av ytterligare kunskapsuppbyggnad i form av fortsatta revideringsinventeringar i Riksantikvarieämbetets regi, inte bara i området kring Gállok, utan i hela det samiska området för att rädda och bevara ett kulturarv som annars hotar att försvinna.

Denna rapport avser också att ge ett samiskt perspektiv på kulturarvet och lämningarna i området, med utgångspunkt i samisk geografi med hänsyn till den samiska by- och skattelandsindelningen, med hänsyn också till den samiska kulturhistorien i området, liksom till det levnadssätt och de människor som har lämnat efter sig dessa lämningar.

Sedan rapporten skrevs har Kulturmiljölagen ändrats något och en ny sakordslista har kommit från Riksantikvarieämbetet, men bedömningarna påverkas inte av dessa förändringar.

Följande rapport har kompletterats sedan den först gavs ut 2012 utifrån mina erhållna fortsatta forskningsresultat kring skogssamiskt kulturarv i Jokkmokkstrakten. Den har också kompletterats med en analys av utredningsområdet utifrån ett rättshistoriskt perspektiv, baserad på den senaste forskningen av historiker som Lundmark, Korpijaako-Labba och Cramér.

Inledning

Sammanfattning

Inom ramen för forskningsprojektet Dammed (Institutionen för Genusvetenskap, Uppsala Universitet) och på uppdrag av markägare i Björkholmen och Randijaure en kompletterande arkeologisk utredning genom mitt företag Revita Archaeology and History i området kring Gállokjaure, Jokkmokks socken med anledning av prospektering inför planerad gruvdrift. Medlemmar i Jåhkagasska sameby och ortsbor hade uppmärksammat dels att det fanns lämningar inom tidigare utredningsområde som inte registrerats, dels att bolaget prospekterat utanför och orsakat skador på mark och lämningar utanför det av bolaget till länsstyrelsen angivna exploateringsområdet, som utgjorde 2011 års utredningsområde, som undersökts av Norrbottens museum. Kunskapsunderlaget när det gäller fornlämningsbilderna och kulturmiljöer är dessutom mycket bristfälligt i detta område, eftersom detta område inte berörts av vare sig Riksantikvarieämbetets förstagångsinventering, eller de revideringsinventeringar som genomförts. Detta är ett stort problem i hela norra Sverige, varför kunskaperna om särskilt det samiska kulturarvet är mycket bristfälliga och är i stort behov av att kompletteras, vilket också har framhållits flera gånger av Riksantikvarieämbetet. Inom den forskning kring skogssamiskt kulturarv som undertecknad bedrivit vid Uppsala universitet, har vid studier av skogssamiska skatteländ kunnat påvisas tidigare ouppmärksammade lämningar och fornlämnings typer härrörande från skogssamiskt kulturarv, ett kulturarv som behöver utforskas ytterligare, vilket utgjorde en viktig bakgrund till den kompletterande utredning som genomfördes inom ett mindre område 2012. Under den korta tid som stod till förfogande hann endast en del av det aktuella området undersökas, varför detta får ses som ett inledande arbete. Vid utredningen framkom att inom området som på ett eller annat sätt berörs av den planerade exploateringen för gruvverksamhet, finns ett större antal tidigare ej registrerade fornlämningar skyddade enligt Kulturmiljölagen och dessutom kulturlämningar som har ett skydd enligt Skogsmiljölagen. En visteplats vid bäckutloppet ur Gállokjaure har C14-daterats till 1250-1390 e Kr, en visteplats vid nordvästra stranden av Gállokjaure via byggnadsteknisk analys av kvarvarande timring till senast 1700-tal. En historisk analys visar att här funnits skogssamiska boavallar och att de skogssamer som levt här bland annat ägnat sig åt tjärbränning och pärlfiske vid sidan av skogsrenskötsel, som utgör hittills helt outforskade samiska näringar. En tjärddal i det exploateringshotade området kan kopplas till denna verksamhet.

Historisk bakgrund

Den medeltida historien i området är lite känd. Den samiska pälshandelns betydelse för ekonomin var stor i äldre tider, gjorde att den samiska jakten tidigt blev skyddad i detta område. Redan 1328 utfärdar riksdroten Knut Jonsson ett brev angående bebyggelse i Hälsinglands (=Norrlands) norra del, där det framgår att ingen får hindra samerna i deras jakt. Erik Magnusson ger birkarlarna ensamrätt på handeln med samerna, mot att de ersatte kronan med pälsverk och skinn enligt ett kungligt privilegium 1358. Skyddet för samernas jakt och fiske fortsätter under Gustav Vasas tid. 1749 års lappmarksreglemente inskränker nybyggarnas rätt till jakt och fiske med motiveringen att det stör samernas jakträtt som de skattar för, och två år senare, 1751, när lappmarksgränsen dras och landskapet Lappland skapas, förbjuds kustbönderna att inom detta område inkräkta på samernas jakt, fiske, renskötsel och handel. 1873 drogs en ny gräns, som mycket krympte det tidigare skyddade området, "odlingsgränsen" skapades, ovanför vilken samernas näringar skulle vara skyddade, också mot nybyggen. Gállok ligger således inom det område där samernas rätt till mark och vatten varit skyddad sedan urminnes tider, där samer kunde dra nybyggare inför tinget, om de inkräktade på renbetet, jakten eller fisket inom det egna skatteländet. Under 1700-talet har vi i häradsrätternas protokoll många fall där denna rätt mot intrång fastställts i domarna.

Här i den resterande delen av Sápmi, som efter 1751 blev Lappland, gällde även fortsättningsvis länge samisk rätt och enligt kodecillen från 1751 fastställs samernas rätt att sköta sin rättskipning själva, vilket kallades lapprätt och tillämpades länge. Kronan erkände samernas rätt att välja en lapplänsman och två nämndemän. Dessa fördelade skatten i byn och fungerade som en samisk domstol och lösa smärre tvister enligt samiska sedvänjor. I mål där samer var inblandade skulle även svensk domstol ta hänsyn till samiska rättsedvänjor enligt kodecillen, något som understöks i ett beslut i Svea hovrätt året efter (Lundmark 1998:65, 2006).

Den mark som man förr hade äganderätt till, betalade skatt för och där rättigheter till renskötsel, jakt och fiske, land och vatten var skyddade, kallades *lappskatteland*. Hela den ”ön” där Gállok ligger och som idag berörs av gruvexploatering, utgjorde ett samiskt skatteland kallat ”Tjäruborgares land”. Enligt rättshistorikern Kajsa Korpiaako-Labba och historikern Lennart Lundmark Korpiaako 1992, 1994; Lundmark 1998, 2006), har samernas äganderätt till skatteländen motsvarat skatteböndernas äganderätt till sin mark. Ett skatteland kunde köpas, säljas, ärvas, förpantas, arrenderas ut och överlåtas på andra precis som annan enskild egendom (Korpiaako 1992, 1994; Lundmark 1998:59). Det existerade också inrymningar, skriftliga bevis på äganderätten, och fastebrev, som var en slags föregångare till lagfartsbevis, på lappskatteland. Skogssamerna vistades på sina skatteland året runt, medan fjällsamerna hade skatteland både vid renarnas sommarbetesland uppe i fjälldalgångarna och vid vår- och höstlanden längre ner. Vinterbeteslanden låg inom det skogssamiska området och i allmänhet hyrde de in sig på någon skogssames land. Vid flyttningen hade man rätt att vistas på en annans skatteland någon dag, men i övrigt fick man betala en avgift för renbetet till skattelandsinnehavaren (Lundmark 1998:60). Socialdarwinistiska idéer gör att man under 1800-talet börjar se samerna som primitiva och oförmögna att äga mark. Man avskaffade i Lappland samernas rätt till skatteländen genom att sluta utfärda inrymningsbrev under 1860-talet, och här i Lule lappmark utfärdades det sista den 23 april 1862 och två månader senare avslög länsstyrelsen en ansökan om inrymning med motiveringen att samerna inte hade någon sådan rätt (Lundmark 1998:75). Det blir värre, och i den första renbeteslagen från 1886 tas, mildt sagt, denna äganderätt ifrån samerna, och den ersätts med en rätt till renbetesmark enligt urminnes hävd, medan äganderätten tillfaller staten. Till och med lappfogdarna insåg att något blivit helt fel med den nya lagen. A. F. Burman skrev i ett yttrande att ”Före tillkomsten av 1886 års lapplag, var skattelandet detsamma för lappen som hemmanet var för bonden. Det gick i arv från far till son, så länge de voro nomader, och för detta land, som han dessutom på grund av införsel ville kalla sitt, erlade han skatt till krona och prästerskap. Där var sålunda hans fädernetorva och egentliga hem, och där hade han inrättat allting efter sitt behov samt för detta ändamål uppfört rengårdar, timrade visthus och kojor av resvirke.” (Lundmark 1998:105).

Efter det att skatteländen upphört, kom bevisbördan för att visa att man åtminstone hade sedvane-rätt enligt ”urminnes hävd” till markerna att ligga på samerna. I mål efter mål med konflikter om marksättigheter i fokus mellan samebyarna och lokala markägare har man försökt att visa att man har denna rätt. Ibland, som i samband med Skattefjällsmålet, har man försökt att ta arkeologin till hjälp. Men kunskapsbristen har gjort att man inte har haft en klar bild av fornlämningsmiljö och kulturhistorisk utveckling i de aktuella områdena. Huvuddelen av det samiska området har inte varit inventerat, det samiska kulturarvet har inte varit dokumenterat och analyserat, eller föremål för arkeologisk och historisk forskning.

Området kring Gállok har sedan stenåldern varit bebott av fångstfolk, samernas förfäder, som för mellan ettusen och tvåusen år sedan också började med en småskalig tamrenskötsel. När vi första gången får historiskt källmaterial som belyser detta område, bor det fortfarande bara samer här. Här fanns inte bara det skogssamiska skattelandet ”Tjäruborgares land” inom Jokkmokks skogssameby, men här gick även flyttleden mellan sommar- och vinterbeteslandet för sitor ur de fjällsamiska byarna Tuorpon och Sirges, (från vilka byar under 1900-talet Jåhkagasska sameby bildades). Fram till 1600-talet var området enbart samiskt land. Under 1600-talets slut inleddes den svenska kolonisationen här genom anläggande av nybyggen, det första var Randijaure från 1691 och sedan Björkholmen från 1792, varefter många ytterligare nybyggen anlagts.

Idag saknas äganderätten, men dispositionsrätten för renskötseln inom Jåhkagasska, Tuorpon och Sirges är stark enligt urminnes hävd inom det aktuella området. Renskötseln har ett starkt skydd enligt Miljöbalken, eftersom flyttlederna här är av riksintresse för rennäringen (fig. 2). I 3e kapitlet står att ”5 § Mark- och vattenområden som har betydelse för rennäringen eller yrkesfisket

eller för vattenbruk skall så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt försvåra näringsarnas bedrivande. Områden som är av riksintresse för rennäringsen eller yrkesfisket skall skyddas mot åtgärder som avses i första stycket. I konflikter mellan riksintressen, som rennäringsen och mineral, är samma lag också tydlig i samma kapitel: "10 § Om ett område enligt 5-8 §§ är av riksintresse för flera oförenliga ändamål, skall företräde ges åt det eller de ändamål som på lämpligaste sätt främjar en långsiktig hushållning med marken, vattnet och den fysiska miljön i övrigt."

Problemställningar

Ett av de primära problemen är att definiera det samiska kulturarvet. Särskilt det skogssamiska kulturarvet har aldrig blivit analyserat, men även kunskaperna om fjällsamiska lämningar i vinterbeteslanden i skogslandet ner mot kusten är dåligt kända, liksom de kustsamiska lämningar från tiden före kolonisationen, av den typ som framkommit vid bland annat Noel Broadbents undersökningar. Även det samiska kulturarvet i Mellansverige är väldigt dåligt känt. Att bygga upp kunskapen kring dessa lämningar, identifiera, lokalisera, dokumentera, undersöka och analysera dessa lämningar, har varit en av målsättningarna med det forskningsprojekt som undertecknad är engagerad i, och som utgör en förstudie kring dessa frågor. I samband med detta blev jag 2012 kontaktad av Jåhkagasska sameby, en av samebyarna som berörs vid en exploatering för gruvverksamhet vid Kallak, d v s Gállokjaure, där lämningar skulle finnas som inte registrerats vid den arkeologiska utredning som genomfördes 2011 av Norrbottens museum på uppdrag av länsstyrelsen i Norrbottens län (Lundmark & Palmbo 2011).

Endast en del av det aktuella exploateringsområdet utreddes vid den utredningen och det framgick också i förfrågningsunderlaget för denna att vissa delar av den angivna utredningsytan inte skulle utredas (på grund av förekomst av många mindre myrstråk och fuktigare mark" (Lundmark & Palmbo 2011:16), vilket medförde att Norrbottens museum valde bort de områden som inte behövde omfattas av den arkeologiska undersökningen. Under fältarbetets gång valde man också att inte utreda de nordöstra delarna av utredningsområdet "på grund av Boahttunoajvves branta sluttningar som dessutom markberett och skogsplanterats samt den mycket fuktiga granskogen med kraftig markvegetation och inslag av många myrstråk" (Lundmark & Palmbo 2011:16).

Vid min forskning om skogssamiskt kulturarv vid Uppsala universitet, har jag vid undersökningen av Skällarims skogssamiska skatteland funnit att de flesta av bovallarna inom området varit belägna vid myrstråk, som utgjort sommarbetesland inom skogsrenskötseln, d v s den typ av områden som alltså valts bort vid den tidigare arkeologiska utredningen (Larsson 2015). Här fanns ett antal lämningstyper som inte uppmärksammats tidigare. Det gjorde en komplettering nödvändig och området bör utredas ytterligare efter sådana och liknande, tidigare ej kända typer av skogssamiska lämningar.

Fig. 1. Källa vid myr intill en bovall i Skällarims skogssamiska skatteland. Foto: Gunilla Larsson.

Det samiska kulturarvet är hotat, eftersom kunskapsunderlaget när det gäller samiska fornlämningar är mycket bristfälligt. Under den kunskapsuppbyggnad som skedde under Riksantikvarieämbetets fornminnesinventeringar under 1900-talet, genomfördes den största delen innan man hade några kunskaper alls om det samiska kulturarvet, vid sidan av dokumenterade offerplatser (Manker). Inventeringen styrdes av gamla nationalistiska tankegångar med rötterna i 1800-talet; ett land, en nation, ett folk, en typ av arkeologiska lämningar. Detta medförde att man inte hittade några lämningar i det samiska området, eftersom det där finns en annan typ av lämningar än i södra Sverige. Detta ledde till en slutsats att den svenska kolonisationen under 1200-1300-talet skedde i närmast jungfruligt land, att man odlade upp och befolkade obebodd vildmark, en historiesyn som länge levt kvar i skolans historieböcker.

Det var först 1984, när Riksantikvarieämbetet öppnat sitt kontor FrNord i Luleå, som man där på allvar gick in för att söka efter de typer av lämningar som inte finns i södra Sverige, i de län som löd under kontoret; Norrbottens och Västerbottens län. Alla inventerare utrustades här med en geologsond, för att genom att sticka i förhöjningar urskilja härdar från naturliga förhöjningar genom att känna hårdstenar, och i sondprovet finna sot, kol, rödbränd sand. Men när man under 1990-talet börjat lära sig att känna igen samiska lämningar och kulturarvet i norr, lades den riksomfattande fornminnesinventeringen ner. Då hade man bara påbörjat inventeringen i Sápmi, medan större delen av södra Sverige även varit föremål för en revideringsinventering. Kartorna visar situationen 1997, och efter det har i det samiska området kompletterande inventeringar genomförts endast i Jämtlands län (uppgift från Riksantikvarieämbetet 2015). Kompletteringsbehovet är således enormt.

Enligt Kulturmiljölagen ska arkeologiska utredningar göras innan exploatering. För södra Sveriges del är det underlag som länsstyrelsen har att utgå ifrån när utredningsområdet ska bestämmas tillfredsställande, medan man i norr i hela det samiska området famlar i blindo. Man känner inte till fornlämningsbilden, och inte kulturlandskapet.

Enligt nya läroplanen ska man undervisa i grundskolan om samisk kultur och historia. Detta sker dock inte i praktiken, eftersom det saknas kunskaper hos lärarna, detta på grund av att undervisning om samisk kultur och historia inte ingår i lärarutbildningen i historia på universiteten. De historiska källorna berör mest den jordbrukande befolkningen och den odlade bygden, därför är de arkeologiska källmaterialet så oerhört viktigt. En boplats visar var man har bott, vilka som har bott där och vad man har livnärt sig på, samt när platsen har varit bebodd. De lämningar som finns i marken är således ett mycket viktigt underlag för att kunna analysera, tolka och skriva den ännu oskrivna samiska historien. Att kunna belägga samisk närvaro, och även att återfinna lämningar som skatteländans gränsrösen, kan bli viktiga bidrag i juridiska mål rörande tvister om markrättigheter.

Den arkeologiska utredningen

Den begränsade, kompletterande arkeologiska utredningengenomfördes den 21-25 september 2012 i området kring Gálllokjaure, Jokkmokks socken med anledning av prospektering av Beowulf Mining inför planerad gruvdrift. Under den korta tid som stod till förfogande hann endast en del av det aktuella området undersökas. Detta får ses som ett inledande arbete och utfördes kring Gálllokjaure, mellan Gálllokjaure och Abbortjärnarna, vid ett par av bäckarna som rinner ut i Parkijaure, kring Björkholmen, samt väster om Björkholmen området från Skalka, söderut på östra sidan om den tidigare forsen, samt området av halvön mot stranden i den nordöstra delen av Parkijaure.

Det som Ortsbor reagerat på, var att provborring och prospektering under 2011 och 2012 skett långt utanför de till Länsstyrelsen angivna områdena, och därmed också utanför det område som var inom ramarna för 2011 års arkeologiska utredning. Man hade också uppmärksammat lämningar som inte registrerats. Vid den utredning som undertecknad gjorde 2012, kunde konstateras att uppgifterna stämde, spår av maskiner, liksom borrhävar påträffades utanför det angivna området.

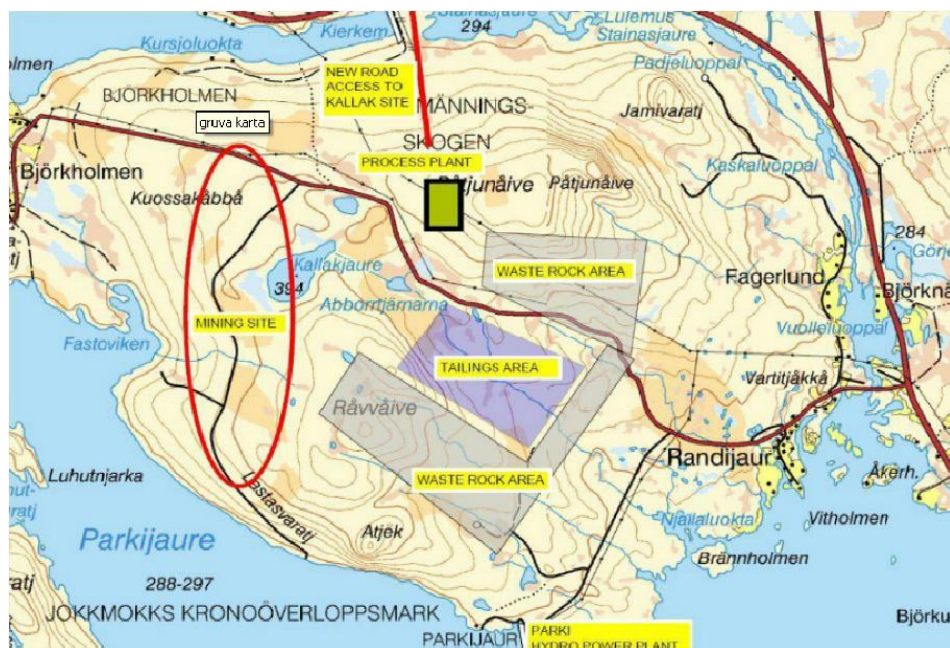

Fig. 2. Planerat område som berörs av den planerade järnmalmgruvan vid Gálllokjaure. Enligt Miljökonsekvensbeskrivning till ansökan om bearbetningskoncession för fyndigheten Kallak Norra. Hifab 2013-04-24. Umeå.

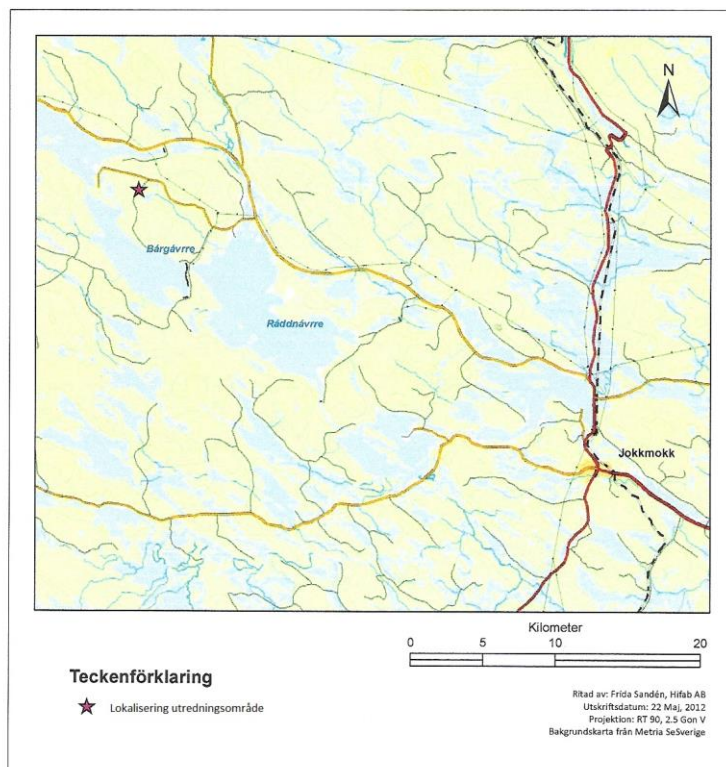

Fig. 3. Karta över utredningsområdet i förhållande till Jokkmokk.

Det aktuella utredningsområdet ligger på en halvö i Lilla Lule älv, nordväst om Jokkmokk (fig. 3). Området avgränsas av Randijaure i sydost, Parkijaure i väster och Skalka i norr ovanför byn Björkholmen. Parkijaure är uppdammd med damm och kraftstation i sydväst där forsen mellan sjöarna tidigare varit.

Undersökningsområdet kring Gállokjaure ligger i förfjällsregionen, mitt i älvdalen. Det är beläget på en i det närmaste kringfluten holme, med tre större berg: Påtjunåive 460 m med Jamivaratj i norr, Råvvåive på över 480 m och branta Átjek i söder. Marken är framförallt moränmark med mycket berg i dagen i form av hållmarker, med sandiga sediment avsättningar i väster, centralt vid Råvvåive söderut mot Parkijaure och dessutom ett par områden något längre österut. Den största sjön på holmen är den fiskrika Gállokjaure, men här finns också Abborrtjärn eller Gran-kullstjärn som är ett äldre namn och en mindre tjärn Seinak. Fyra bäckar rinner söderut mot Randijaure och några österut mot Parkijaure. På holmen finns också en hel del myrstråk. I norr avgränsas holmen av Skalka som i söder avvattnats av en liten fors till Parkijaure, men också av en älvfåra från dammen vid Skalkas sydöstra ände, via Stainats och som svänger ner mot Randijaure i öster, vilket gör att holmen varit in i det närmaste kringfluten. I söder har forsar funnits mellan Parkijaure och Randijaure, där nu Parkidammen är belägen.

Lilla Lule älvs sjösystem sträcker sig från Saggat invid Kvikkjokk, via Tjåmotisjaure till Skalka, som angränsar till utredningsområdet, liksom de följande Parkijaure och Randijaure. Härifrån har det fortsatt via Purkijaure och Vajkijaure, varefter älven passerar Jokkmokk och fortsätter vidare ned mot sammanflödet med Stora Lule älv vid Vuollerim. Här, öster om Jokkmokk ned mot sammanflödet, har en del av den skogssamiska Sjukksjokkbyn legat.

Det förhistoriska landskapet

Inlandsisen börjar släppa sitt grepp om Sverige för 12000 år sedan. Redan under preboreal tid, 8300-7500 f Kr och innan isen avsmält, kom de första människorna till Norrbotten. Smältvattnet från isen bildade Yoldiahavet med kuster långt över dagens strandlinjer, och med ett utlopp ge-

nom ett brett sund i söder genom Mälardalen, som avgränsade Götaland som fortfarande hade landförbindelse med Danmark. Där isen dragit sig tillbaka i Norrland, växer ett tundrallandskap fram med snart också den första skogen, björkskogen, i varmare lägen. Från denna tid härrör boplatserna en mil norr om Kangos i Tornedalen. Dessa, de första norrbottningar som vi har spår av, var renjägare och fiskare, och var det fångstfolk som var förfäder till dagens samer. I en hårdgrop återfanns renben och ben av gädda, vilka daterades till ca 8000-7500 f Kr (Hedman 2009).

Under boreal tid 7500 – 6000 BC finns de sista resterna av inlandsisen kvar i Norrlands inland och smälter till slut bort under de stigande temperaturerna. Skogarna domineras av björk, men också under denna varmare period av tall. Östersjön är vid denna tid en insjö, Ancylussjön, med strandlinjerna i Norrbotten över dagens havsnivå. Bland villebråden i skogen finns renen och älgen. På boplatserna vid Garaselet nära Byske, har man hittat en fångstboplatz där man bland annat jagat björn. Av en porfyrlignande bergart har man hittat skinnskrapor (kölskrapor) och pilspetsar av mikrospån för jakten.

Den atlantiska tiden 6000-4200 f Kr, var värmeperioden under den förhistoriska tiden och också en torrperiod. Det var varmare än idag och ekblandskog kom längre upp efter Norrlands-kusten, där skogar med både lind och hassel finns vid denna tid. Strandlinjen i insjöarna stod lägre och vattennivån i älvarna var också lägre. Havsnivån drog sig sakta tillbaka och var under sitt maximum i Norrland 115 meter över dagens havsnivå.

Mellan 4000 och 3000 f Kr inträffar en första klimatförsämring och vi har passerat den varmaste delen av den här mellanistiden. Klimatet blir kyligare och fuktigare. Ädellövträd som lind, ask och alm trängdes tillbaka (Göransson 121). I det fuktigare klimatet ökar björkskogen, men även hasseln trivs i Mellanskandinavien i de skogar som nu öppnas upp för odling och betesmark. Tallen drar sig tillbaka.

Under bronsålder 1800-500 f Kr sker ytterligare en klimatförändring, vilket banar väg för den fuktighetsälskande granen, det enda trädslag i Sverige som spridit sig från norr till söder. Königs-son daterar graninvasionen i Norra Västerbotten till ca 1300 f Kr (1970:22). I Västerbotten har man observerat en stor miljöförändring vid bronsålderns mitt från en dominans av den ljusa björkskogen, till mörk och tät granskog (Sundström 1983:59).

Fornlämningsmiljö

Det finns längs Lilla Lule älvs sjösystem gott om kulturhistoriska lämningar registrerade på de få platser där inventeringar genomförts. Det framkom redan vid undersökningar i samband med vattenkraftsutbyggnaden att området är rikt på fornlämningar på grund av dess strategiska läge vid en genom kulturhistorien viktig kommunikationsled. Inom fem kilometer från utredningsområdet finns såväl boplatser, som härdar och fångstgropar registrerade. Vid de inventeringar som gjordes, i huvudsak längs stränderna, inför dammbyggnationerna framkom omedelbart söder om aktuellt utredningsområde en boplatz från bronsålder. Vid det lilla vattensystem som rinner NO om "holmen" vid sjön Vuolleluobbal påträffades också en boplatz med skörbränd sten (Raä 132:1, Jokkmokks s.n), avslag från redskapstillverkning, liksom skrapor av ljus och grå kvartsit (Hvarfner 1962).

Boplatser påträffades även på den lilla ön Björkholmen i Skalka, alldeles utanför Björkholmens by (Raä 129:1 och Raä 130:1, Jokkmokks s.n). Avslag från redskapstillverkningen av grå och mörk kvartsit, liksom skörbränd sten, framkom vid undersökningen (Hvarfner 1962).

Ytterligare en boplatz framkom vid stranden söder om inventeringsområdet inför vattenkraftsutbyggnaden (Raä 131:1) från neolitikum-bronsålder med fynd av skrapor och avslag.

Vid ett gammalt kåtaställe vid Randijaur har även påträffats en tvåreggad yxa av mörk, flam-mig skiffer från yngre stenålder, en typ som ofta använts vid tillverkning av stockbåtar. Den utgör sannolikt ett boplatzfynd (SHM nr 17 343).

Fornminnesinventeringen från Riksantikvarieämbetet på 90-talet berörde områden som låg längre upp efter Lilla Lule älv mot Kvikkjokk, liksom nedströms mot Jokkmokk och Vuollerim. Det stora antalet boplatser, fångstgropar och härdar som framkom visar med all önskvärd tydlighet vilken potential även det här aktuella utredningsområdet har.

Vid 2011 års inventering, som berörde begränsade, utvalda delar av de områden inom undersökningsområdet som låg längre från älvsstränderna, framkom bland annat några härdar. Dessa låg framförallt i anslutning till den norra flyttleden för Jåhkagasska (tidigare Tuorpon) sameby och som kan kopplas till en del av de vinterflyttningar som skett genom tiderna. Enstaka härdar hittades utanför detta område. En likartad fornlämningsmiljö torde finnas i anslutning till den södra flyttleden inom undersökningsområdet, liksom i de skogssamiska miljöer som finns. I an-

slutning till härdar påträffades ibland tallar med spår av barktäkt. En stenring, som tolkades som offerplats, fanns i anslutning till ett område med härdar, men utgör troligen en kåtatomt. Gruvhål påträffades här och var inom området, vilka kopplades till 1900-talets provbrytningar.

I södra delen av området finns ett av samernas heligaste platser i äldre tider, berget Átjek, där man tidigare offrat till guden Tor. Ett par grottor i södra delen av området (Raä 48:1-2) sätts i samband med den offerplats här som nämns av Manker (1957, nr 249). Vid Kuoikavaratj har Manker även angivit en offerplats (1957 nr 248), vilken med hjälp av information från äldre ortsbor lokaliserades vid aktuell utredning 2012.

Inom undersökningsområdet har funnits bebyggelse sedan stenåldern. I de äldsta dokumenten finner vi skogssamer och fjällsamer här och från 1600-talets slut också nybyggare. Utredningsområdet är beläget inom det skogssamiska skattelandet "Tjäruborgarens land" inom Jokkmokks skogssameby, med det har också i äldre tid utgjort vinterviste och område för flyttled för fjällsamer tillhörande Tuorpon i äldre tider, idag del av Jåhkagasska och Sirges samebyars kvarvarande vinterbetesland. Här finns också nybyggena Randijaure från 1691 och Björkholmen från 1792, varefter ytterligare nybyggen tillkommit i dessas närhet.

Tidigare undersökningar

Området har inte berörts av Riksantikvarieämbetets fornminnesinventeringar, utom längs stränderna av älvsystemet, där 1960-61 en kulturhistorisk inventering utfördes i samband med vattenkraftsutbyggnaden, varvid en boplats påträffades i södra delen av området (Raä 131:1). Den undersöktes senare och fyndmaterial var skörbränd sten, men också skrapor och avslag av ljus och grå kvartsit, vilket daterar platsen till senneolitikum-bronsålder.

Den systematiska fornminnesinventeringen som genomfördes av Riksantikvarieämbetet hann bara påbörjas i norra delen av landet innan den lades ner. Kartan (fig.4) visar situationen 1997 i Norrbottens län och i bilaga 4 hela Sverige, och efter detta har revideringar i norra Sverige endast genomförts i begränsade områden, bland annat i Jämtlands län. Kunskapsunderlaget när det gäller fornlämningar och kulturlandskap är därför mycket bristfälligt i hela detta område. Underlaget för länsstyrelsernas bedömningar vid tillsättning av arkeologiska utredningar är därför undermåligt och man famlar i blindo.

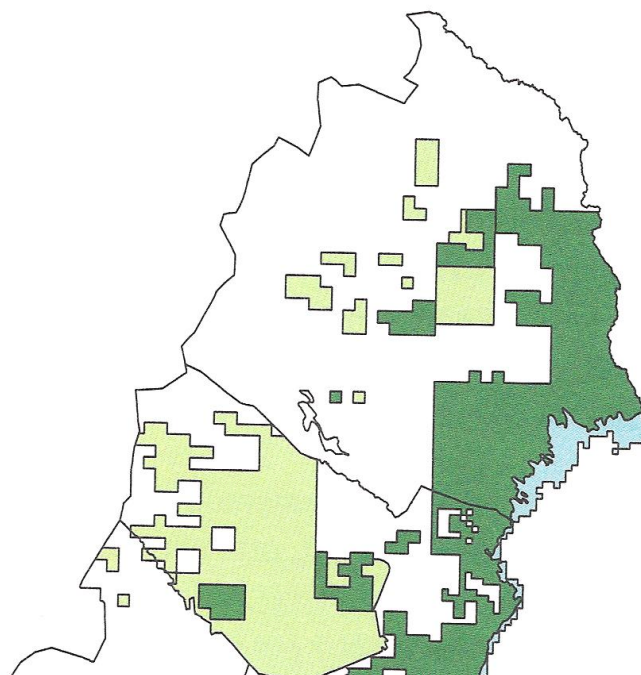

Fig. 4. Områden som omfattats av Riksantikvarieämbetets fornminnesinventeringar. Ljust grönt är förstagångsinventering, mörkt grönt revideringsinventering.

Sommaren 2011 (18 juli-5 augusti) genomförde Norrbottens Museum på uppdrag av Beowulf Mining en särskild arkeologisk utredning inom det område som företaget angivit som exploateringsområde för en planerad järnmalmgruva (Lundmark & Palmbo).

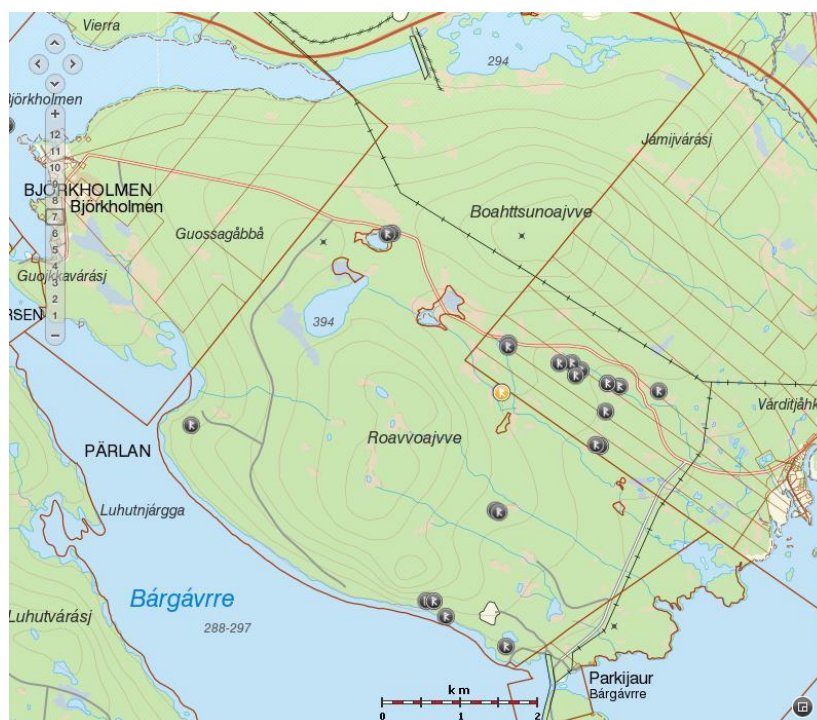

Fig. 5. Det aktuella utredningsområdet i FMIS efter utredning 2011 av Norrbottens museum (Lundmark & Palmbo 2011).

2011 års utredning av Norrbottens Museum, innebär att ett stort område skulle sökas av inom en kort tid, varför man var tvungna att skapa kriterier för urval av de mest intressanta områdena, då tiden inte medgav en fullständig avsökning (Lundmark & Palmbo 2011). Därför delades utredningsområdet in i vissa delområden, vilka klassificerades och rangordnades utifrån topografi och miljö, för att bedöma möjligheterna att finna fornlämningar. De lämningar som kom fram, påträffades i huvudsak i den östra delen av området. Flera av fornlämningarna utgjordes av härdar, nio stycken, och av dessa så återfanns ett flertal vid den bäck som är belägen i anslutning till Jåhka-gasskas norra flyttled invid området.

I anslutning till härdområden påträffades i fem fall barktäkter och i ett fall en bleckning. Stenringen nr 4928 tolkades som en offerplats, men lägen i anslutning till härdområden gör att det sannolikt torde röra sig om en kåtatomt, då för att undvika röta i den inre konstruktionen i en torvkåta, stammarna ställs på stenar istället för direkt på marken. Stenar används också för att tynga ner tältduken i en *lavvu*, en samisk tältkåta och stenringen brukar vara det första som uppmärksammas som lämning efter en tältkåta i fjällmiljö. Även en mångkantig timmerkåta har ett underlag ibland för syllstockarna av stenar.

Målsättning och metod

Den kompletterande arkeologiska utredningen 2012 inleddes med excerpering ur arkiv och bibliotek, för att klarlägga känd kulturhistoria. Geologiska och topografiska kartor, liksom vegetationskartor ortofoton studerades också för att klarlägga var lämpliga boplatslägen fanns, spår av mjölkningvallar, lavmarker och myrar för renbete, liksom källor och vattendrag som haft betydelse för lokalisering av boplatser och visten.

En utredning gjordes också av de samiska skatteland som funnits i området och information hämtades även om de näringar som varit viktiga här bland samer och nybyggare, och som kan ha lämnat spår efter sig i form av kulturhistoriska lämningar och fornlämningar. Arkivmaterial på Riksantikvarieämbetets arkiv, ATA i Stockholm, liksom AJA i Jokkmokk studerades också inför

fältundersökningen. Flera Ortsbor i Björkholmen och Randijaure har även intervjuats och några har även deltagit vid inventeringen i fält.

För att lokalisera vegetationsspår efter vallar, studerades befintliga vegetationskartor, men dessa var för storskaliga för att ge en detaljerad bild. För att återfinna torra marker och bra boplatzlågen, studerades också jordartskartor och ortofoton över området, på de sistnämnda syns torra tallbackar som ljusare skogsbeklädda ytor, än fuktig, tät granskog.

En geologkåpp/sond användes för att identifiera härdar, boplatsgropar, fångstgropar och kokgropar. En sond är ovärderlig vid inventering efter samiska lämningar och måste alltid medföras vid inventering i samiska områden, men detta har bara gjorts systematiskt i de begränsade inventeringar som gjorts i Norr- och Västerbotten.

Fig. 6. Sondning utfördes i alla misstänkta förhöjningar. Här påträffades en härd med sot, rödbränd sand och kol under ett blekjordslager. Foto: May-Britt Öhman.

I en lämning efter en skogssamisk timmerkåta/härbre (nr 1:1), samt i sotlager på boplatz (nr 2) vid en samisk källargrop, sondades och ur sonden togs prov för C14 analys. Härdstenar kunde kännas runtomkring och sotlagret var avgränsat innanför detta, vilket gjorde att det tämligen säkert kunde bedömas som härrörande från härdstenen och inte från eventuella skogsbränder i området. Blekjordsskiktet över gjorde att det säkert gick att säga att det inte var sentida fritidseldning som förekommit på platsen. Det är dock alltid en risk för kontaminering då man tar kolprov ur sonden, provtagning vid en arkeologisk undersökning är alltid det säkraste. Risken vid C14-prov ur sonden är att material ovanifrån, som är yngre kommer till det undersökta materialet när sonden dras upp ur marken, vilket medför att mängden kol som inte sönderfallit till C14 ökar och dateringen därigenom blir yngre.

GPS koordinater är angivna i RT-90 2,5 gon V. Beskrivningar enligt Riksantikvarieämbetets fälthandbok 1999. De antikvariska bedömningarna är helt enligt Riksantikvarieämbetets beslut 2002-12-17 (Dnr 320-3874-2002)

Den arkeologiska utredningen har varit begränsad i tid och rum, därför valdes ett antal miljöer ut som särskilt intressanta, mot bakgrund av tidigare erfarenheter från fornminnesinventering och i vilka lågen som man kan finna kulturhistoriska lämningar. Det var dels området kring Gållokjaure och den bäck som avvattnar den, dels i anslutning till myrar som utgjort bete för skogsgården och de fina lavmarker som än i dag nyttjas som bete mot Parkijaure. Långa stränderna och mårkan mellan Parkijaure och Skalka, var mycket goda lågen för tidiga boplatser.

Fig. 6. Flera intresserade av lokalbefolkningen anslöt sig till inventeringen. Lunchrast vid Gállokjaure. Foto: Gunilla Larsson.

Tidiga skildringar av samiskt liv i området

Från 1600-talets senare del finns utförliga skildringar av Nicolaus Lundius, själv same, som studerade i Uppsala och där skrev ned berättelser om hur samiskt liv gestaltade sig i Lule lappmark vid denna tid. Från denna tid härstammar även Samuel Rheens arbete som behandlar samiskt liv och näringar, ett arbete som är av stort värde eftersom dessa kunskaper baseras på hans erfarenheter från sin tjänst som präst i Jokkmokk 1664/6-1771. Det blir visserligen utifrån ett svenskt perspektiv, men innehåller noggranna observationer. Hans arbete låg delvis till grund för Schef-ferus Lapponia från 1673.

Skildringar av livet hos samer och nybyggare hos Linné (1732) och Pehr Högström (1746), liksom Gustaf von Dübens (1873) och i Petrus Laestadius journaler (1831 och 1833) kan också innehålla information om näringsutnyttjandet.

Forskningsläge

Riksantikvarieämbetet sammanfattade 1995 kunskapsläget i "Samiska kulturmiljöer i Sverige. Studier till ett kulturmiljöprogram för Sverige." Sedan dess har kunskapsuppbyggnaden fortsatt, men beträffande samiska kulturarvet med tonvikt på fjällområdena och mindre avseende inland och kustområden. Då endast en liten del av det samiska området är inventerat, är också undersökningar och forskning kring det samiska kulturarvet bara i ett inledningsskede, och det går inte att bedöma hur relevanta forskningsresultaten är ett större perspektiv. Vi behöver bygga upp och förbättra underlaget för forskningen kring samisk arkeologi, då det nuvarande uppvisar stora luckor. Därför har forskningen under det senaste decenniet ofta kommit att handla om attityder och forskningsteoretiska frågor, etnicitetsbegrepp och diskurser. En summering av tidigare forskning om samisk historia har gjorts av Hansen & Olsen (2006), med en kritisk granskning av tidigare och pågående forskning inom arkeologi, historia, etnologi, lingvistik och religionshistoria. Samisk och germansk etnicitet har diskuterats av Ramqvist (1987) och Zachrisson (1996).

En av de forskare som tidigt började studera de samiska lämningarna, inte bara i norra Sverige, utan även i Mellansverige, har varit Inger Zachrisson (1976, 1987, 1993, 1994, 2004, 2011). Under de sista decennierna har också en samisk forskning kring samiska fornlämningar och kulturhistoria etablerats och bedrivits av bland annat Inga Maria Mulk, Lis-Mari Hjortfors och Gunilla Larsson. De flesta studier har berört fjällområden och fjällsamer, men av den forskning som berört skogssamer, framgår tecken på en mycket varierad ekonomi med en kombination av olika näringar som jakt, fiske, skogsrenskötsel, och lite jordbruk (Karlsson 2006: 55, with references to Aronsson 1995: 54, Hultblad 1944: 108, Ullenius 1937: 124). De senaste studierna visar att även näringar som båtbyggnation, tjärbränning, smide, pärlfiske och inte minst handel har haft stor betydelse (Bennerhag 2009, 2010; Broadbent 2009, 2010; Larsson 2007, 2014a, 2014b, 2015). Alla dessa näringar har självfallet satt spår i fornlämningsmaterialet, men det är inte lämningar som man ännu har börjat söka efter i större utsträckning i samiska områden, eftersom den allmänna bilden och myten av samer är så förknippad med enbart renskötsel och fjällområden,,

också inom akademien. Därför var Noel Broadbents forskningsresultat kring kustsamiska lämningar på öar utanför Västerbottenskusten banbrytande (2010). Särskilda studier av härdar, en fornlämningsstyp som framkom särskilt med de nya metoder som introducerades vid fornminnesinventeringen då kontoret för Riksantikvarieämbetet i Luleå öppnade 1984 har gjorts av Hedman (2003, 2007) och Bergman. Med hjälp av sond kunde man känna härdstenarna i övermossade härdar och även få upp sot, kol eller rödbränd sand som kunde bekräfta att det rörde sig om en härd. Sådan inventering har endast utförts systematiskt i Norrbottens och Västerbottens län, de områden som låg under Riksantikvarieämbetets kontor i Luleå, inte i övriga delar av de samiska området. Men inom Norr- och Västerbotten är det bara en begränsad del av länen som varit föremål för fornminnesinventeringen, inte det aktuella undersökningsområdet. Däremot sökte man av noggrannt inom delar av utredningsområdet vid den arkeologiska utredningen 2011 och denna utredning 2012, men alla lägen har ännu ej sökts av. Den skogssamiska renskötselns historia har studerats av Aronsson (1991) och skogssamiska boplatser har tidigare undersökts av Karlsson (2006). Samisk handel, båtbyggnation och sjöfart har behandlats av Larsson (2007, 2014, 2015). Problemen med kunskapsunderlagen för forskningen kring samiskt kulturarv har studerats av Larsson (2014).

Inom forskningen inom andra discipliner har det aktuella undersökningsområdet, Jokkmokks socken, har ett enormt och grundläggande arbete genomförts av geografen Filip Hultblad, som har kartlagt både samer och nybyggare. Redan 1944 kom en studie som behandlade skogssamer, nämligen äldre kulturgeografi i Jokkmokks socken. År 1968 kom så hans avhandling med syfte att undersöka övergången från nomadism till fast bebyggelse i Jokkmokks socken, där han gjort en genealogisk-topografisk studie, som innefattar en nästan fullständig genomgång av alla gårdar utifrån kyrkböcker, kamerala längder, kartböcker, domböcker och avvittringshandlingar. Detta är ett material som kommer att bli till stor nytta i min studie.

En utförligt genomgång av fjällsamernas flyttleder och bebyggelse har gjorts av etnologen Ernst Manker, som berör Tuorpons, Jåhkagasska och Sirges samebyar i "Fjällapparna i Sverige" (1947). Tuorpon - människor och land i norr av Hans Andersson (1978). Förändringar i det rennomadiska samhället i Tuorpons sameby har även diskuterats av socialantropologen Roger Kvist (1989) och av näringsförändringar i Tuorpon från medeltiden och framåt av Reza Yadipour (1995).

Historikern Lennart Lundmark har forskat ingående om samer, bland annat utifrån en diskussion kring skatteländen och statlig påverkan på samiskt liv under undersökningsperioden. Detta material är viktigt för att förstå och förklara förändringarna som kan komma att synas i undersökningen.

Bertil Marklund, historiker och doktorand vid Umeå Universitet, berör i flera studier skogssamerna (1997, 1999), och fokuserar på den näringsomvandling som skedde i det skogssamiska samhället 1650-1800. Dessa arbeten kan utgöra lämpligt jämförelsematerial. En mer generell studie som beaktar de bofastas näringsliv och kulturkontakter i Lappland är Campbells studie (1948).

Geografen Erik Bylund har redan i sin avhandling som utkom 1956 "Koloniseringen av Pite lappmark t.o.m. 1867" berört förhållandet mellan samer och den inflyttade befolkningen. I avhandlingen har han gått igenom domboksmaterial för att spåra näringskonflikter mellan framförallt skogssamer och nybyggare.

Resultat

Sammanlagt har 25 fornlämningslokaler påträffats i de avsökte områdena den 22-25 september 2012. De fördelar sig på fem kåtatomter, sex förvaringsgropar, tre skärvstensförekomster, en fördämningsvall, en fångstgrop, en klumpsten, två fornlämningsliknande lämningar, en naturbildning med bruk och tradition, ett drag, två stenåldersboplatser, två härdar, en färdväg, en kokgrop, en offerplats, en bebyggelse lämning övrig, två rengårdar och en husgrund.

Här ska tilläggas att endast en mindre del av området hunnit undersökas, och att ytterligare utredning behöver göras av de goda boplatksområden som finns i närheten av bland annat Parkijaure och vid de bäckar som rinner ut i Parkijaure och Randijaure.

Med hjälp av de föregående arkivstudierna, kompletterat med värdefull information från ortsbor, jägare, renskötare och andra som vistas mycket i skog och mark, liksom från dem vars förfäder nyttjat markerna för renbete, jakt, fiske och andra näringar, har traditioner, historia, berättelser och lämningar kunnat dokumenteras.

Fem *kåtatomter* har påträffats, varav två osäkra. Kring Gállokjaure påträffades fyra kåtatomter, nr 1:1, 2, 3:1 och 3:2, av dessa är nr 2 osäker. Detta är ett område där man kan förvänta sig att hitta den bosättning som kan kopplas till skattelandet som fanns här innan dessa upphörde på 1800-talet. Skattelandet har enligt historiska källor utnyttjats både av skogssamer och fjällsamer. Här påträffades kopplat till en skogssamisk bosättning två områden med kåtatomter och förvaringsgropar. Den femte kåtatomten, nr 12:2, är belägen vid stranden av Parkijaure och är överbyggd med en sentida kojgrund.

Sex *förvaringsgropar* har påträffats, nr 1:2 och 1:3, nr 3:3 och 3:4, nr 19:2 och nr 22. Fyra av förvaringsgroparna är kopplade till samiska visteplatser vid Gállokjaure (nr 1:2 och 1:3, nr 3:3 och 3:4). En osäker förvaringsgrop, nr 19:2 finns nära utloppet av Skalka vid Björkholmen. Den sista, nr 22, är belägen nära en färdväg mellan Parkijaure och Skalka, och endast ca 60 m från en sentida kojgrund (nr 21).

Fig.7. Källargrop *buorna*, en förvaringsgrop bland annat för kaggar med jáomoe, ängssyra i renmjölk. En vanlig lämning på såväl sommar- som vår och höstvisten, liksom vid skogssamiska visten. En alltför sällan uppmärksammas lämning. Foto: Gunilla Larsson.

Förvaringsgroparna är lämningar efter källargropar som nästan alltid funnits vid visten som använts vår, sommar och höst och har använts för förvaring av mjölkprodukter som juomoe och kombo i träkaggar, väl övertäckt som skydd mot frosten. Den östra hade en rest av en timrad byggnad, eventuellt timmerkåta, med intilliggande myr där sommarbete finns för skogsrenen, vilket båda talar för skogssamisk närvaro.

Två *härddar*, nr 17:1 och 17:2 återfanns nära Jåhkagaskkas gamla flyttled, inte långt från ett område vid Parkijaures strand där det i äldre tid funnits lämningar efter kåtor, vid inventeringstillfället överdämt. Härintill finns rastbeten som nyttjats under långa tider av fjällsamerna under flyttningarna mot vinterbeteslandet. Flera lavtallar hade fällts i närheten äldre tider för skägglaven som nödfoder, vilket var vanligt på vintern.

Fig. 8. Kring Parkijaures stränder är fortfarande rastbete för renar tillhörande Jåhkagaskka sameby. De arkeologiska lämningarna visar att detta område använts från stenålder till 1900-tal, med såväl stenåldersboplatser som härddar. Foto: Gunilla Larsson.

Till lämningarna efter det samiska kulturlandskapet hör även de gamla *rengärdor* som fanns i Björkholmen, nr 23 och 25, använda vid slakt och vinterskiljning. Här i Björkholmen har flera familjer inom Jåhkagaskka sameby varit bosatta, först vintertid och senare permanent

Tre *skärvstensförekomster* dokumenterades; nr 4, 14 och 16. En ligger intill bäckutloppet av Gållokjaure, övriga två ligger i goda boplatslägen intill Parkijaures strand.

Två *stenåldersboplatser* påträffades, nr 13 och nr 15, båda i sandiga avsättningar vid Parkijaures strand. På nr 13 hittades förutom rikligt med skärvsten även kvartsavslag, på nr 15 även en fin skrapa av kvarts, som lades tillbaka.

Kokgropen, nr 19:1 påträffades mellan en vik av Skalka och utloppet av sjön mot Parkijaure.

En *fångstgrop*, nr 6, var belägen på höjdsträckningen längs med bäcken från Gállokjaure, nära boplatsen (skärvstenförekomsten) nr 4 och det där liggande vistet nr 1.

En osäker *klumpsten* som eventuellt skulle kunna utgöra en grav, nr 7, återfanns nära färdeväg till Gállokjaure. Det var vanligt i äldre tider att man begravde sina döda under flyttblock längs flyttlederna, i lägen som detta.

Flera lämningar är kopplade till kommunikationer, *mårkan* vid sidan av forsen mellan Skalka och Parkijaure, nr 11, där båtarna drogs över land, liksom den efterföljande *färdvägen* nr 18, där turisterna gick mellan en större båt i Parkijaure och en större båt i Skalka för vidare färd mot Kvikkjokk. Vid den gamla stigen mellan Björkholmen och Randijaure fanns en *bleckad björk*, nr 9, på den plats där man skulle passera över bäcken.

Den offerplats som är omnämnd hos Manker lokaliserades med hjälp av Ortsbor och några av de renskötare som har flyttled i området.

Det undersökta området var fram till 1600-talet rent samiskt och det var de som ägde skattelanden, bland annat Tjëruborgarens land, som gav tillstånd till de första nybyggena i Björkholmen och Randijaure. De samiska näringarna var av nationellt intresse och skyddades i området i 1751 års lag, samt när odlingsgränsen drogs upp. Även efter att samerna förlorade ägande rätten till skattelanden, har renskötseln varit och är fortfarande skyddad av sedvanerätten. De flyttleder och rastbeten som finns klassas som "Riksintresse för rennäringen". Detta är viktigt att känna till vid utredning och bedömning av området, och kräver djupare kunskaper om samiska lämningar, såväl skogssamiska som fjällsamiska. En sådan kunskapsbas växte fram under 1980- och 1990-talen i samband med Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering för den ekonomiska kartan, men förlorades delvis då RAA's inventering upphörde och ansvaret överfördes på länsmuséerna. Detta kan vara bakgrunden till att flera typer av samiska lämningar inte uppmärksammades vid 2011 års inventering. Detta är också generellt ett stort problem, då många samiska lämningar därigenom inte får det lagskydd som de har och viktiga delar av det samiska kulturarvet inte blir dokumenterat före exploatering. De arkeologiska lämningarna har betydelse vid bedömning av markrättigheter och sedvanerätt. Författaren har själv tidigare vid RAA's fornminnesinventering registrerat gränsrösen för skatteland, vilka har oerhört stor betydelse.

Många typer av näringar och specialisering bland skogssamerna har aldrig dokumenterats. I detta området finns bland annat tjärframställning och insamling av flodpärlmusslan som näringar kopplade till skattelandsinnehavaren enligt historiska källor.

Förteckning över fornlämningar påträffade vid 2012 års inventering

GPS koordinater angivna i RT-90 2,5 gon V.

Beskrivningar enligt Riksantikvarieämbetets fälthandbok 1999.

Antikvariska bedömningar enligt Riksantikvarieämbetets beslut 2002-12-17 (Dnr 320-3874-2002)

1. Område med kåtatomt (lämning efter kåta eller härbre) och förvaringsanläggningar (delvis Raä 4939)

Antikvarisk bedömning Kåtatomt, 1 st: Fast fornlämning

Antikvarisk bedömning Förvaringsgrop, 2 st: Fast fornlämning.

Kåtatomt x 741 4436, y 1647064

Förvaringsgrop (1:3) x 741 4416 y 1647 071

Terräng: Flack, SO-sluttande moränmark och strand vid liten sjö.

Höjd över havet: 390-400 m ö h.

Kartblad: 74G1i SV.

Område med kåtatomt och förvaringsanläggningar (viste), ca 20 x 20 m bestående av en kåtatomt och två förvaringsgropar. Lämningen efter kåtan/härbret hade uppmärksammats av Tor Lundberg Tuorda i Randijaure.

1) Kåtatomten är närmast kvadratisk och består av en hopfallen rest av timmerkåta eller härbre, 8 x 7 m (NNÖ-SSV) och 0,2-0,3 m h av 2-3 timrade stockvarv. Enligt Arnstbergs undersökning av knuttimringens historia (1976) representerar stockar med sneda knutshak av det slag som finns i denna lämning en äldre typ, som i allmänhet försvann efter 1700-talet och ersattes med vertikala knutshak. I mitten har den en förhöjning 2 x 2 m och 0,2 – 0,4 m h, i vilken vid sondning sotig jord under blekjordsskikt påträffades, varav kolprov togs. Bevuxen med ett flertal granar, tallar och björkar i tät sly-vegetation.

2) Den ena förvaringsgropen är belägen i omedelbar anslutning till väggen av kåtan i SSO, och består av en grop, 2 x 1,5 m och 0,2 m dj, omgiven av en låg vall, 0,4-0,6 m br och 0,1 – 0,2 m h.

3) Den andra förvaringsgropen är belägen 12 m SO om kåtatomten, och består av en grop, 2 m diam och 0,4 – 0,5 m dj, omgiven av en vall 1-2 m br och 0,1 – 0,3 m h. Bevuxen med en två grantelningar, en större björk, en björktelning.

Kommentar: Kåtatomten blev under rapportskrivningen inrapporterad av Ortsbor och registrerad som Husgrund, Raä 4939. Eftersom det är en rest efter en timmerkåta av traditionell typ, bör sakordet kåtatomt användas. Raä's beslut 2002-12-17 (Dnr 320-3874-2002) står under kommentar till sakordet kåta, att det även avser "skogssamernas timrade kåtor".

Fig. 9. Knutshak av äldre typ på timmerkåtan/härbret nr 1:1. Foto: Gunilla Larsson.

Fig. 10. Förvaringsgropen 1:3 i förgrunden, med sjön Gällöksjaure i bakgrunden. Foto: Gunilla Larsson.

2. Kåtatomt (?).

Antikvarisk bedömning: Bevakas.

x 7414374, y 1646852

Orientering: 22m V om sjöstrand.

Terräng: Blandskog dominerad av tallar. Flack moränmark invid sjö.

Höjd över havet: 390-400 m ö h.

Lämning efter kåtatomt (?), osäker, synlig som en avvikande vegetation, kvadratisk, 6 x 6 m, med antydning till vall kring kanten 0,4 m br och 0,1 m h. i mitten enstaka stenar av hård (?) 0,2-0,4 m stora. Vid provstick invid dessa framkom sot under ett blekjordsskikt. Bevuxen med två talltelningar.

Fig. 11. Möjlig lämning efter kåta (?), tydligt avvikande vegetation, några hårdstenar saknas, men sot vid provstick. Foto: Gunilla Larsson.

3. Område med kåtatomter och förvaringsanläggningar (delvis Raä nr 4937)

Antikvarisk bedömning Kåtatomt 2 st: Fast fornlämning.

Antikvarisk bedömning Förvaringsgrop 2 st: Fast fornlämning.

Kåtatomt (3:1) x 7414452, y 1647452,

Kåtatomt (?), (3:2) x 741 4452, y 1647440

SV-sluttande sandig moränmark invid sjö, SV om bäckutlopp i sjö.

Blandskog dominerad av björk och tall.

Höjd över havet: 390-410 m ö h.

Område med kåtatomter och förvaringsanläggningar (viste), ca 50 x 50 m bestående av två kåtatomter och två förvaringsgropar. En hård på platsen har C14-daterats till 1250-1390 e Kr 2 S (Ua-47248).

1) Den ena kåtatomten är kvadratisk, 6 x 6 m och består av en stengrund till en timmerkåta, med i kanten en stenfot 0,2-0,3 m br och 0,2 – 0,4 m h av 0,2 – 0,5 m st stenar. Tätt bevuxen med björksly, granar, en en och lingonris. Vid provstick framkom i anläggningens mitt lite kol under blekjordsskikt.

2) Den andra kåtatomten (?) är närmast kvadratisk, 5 x 5 m, synlig som en markant förhöjning, 0,3-0,5 m h. Bevuxen med björksly och talltelningar.

3) Den ena förvaringsgropen är belägen 8 m NO om sistnämnda kåtatomt och består av en grop, rund, 1,2 m diam och 0,3 m dj, omgiven av en vall 1-2 m br och 0,1-0,2 m h. Bevuxen med ungbjörkar, grantelningar och lingonris.

4) Den andra förvaringsgropen är belägen 4 m S om sistnämnda kåtatomt och utgörs av en grop, rund, 1,2 m diam och 0,4 m dj. Omgiven av en vall 2-3 m br och 0,1-0,2 m h. Bevuxen med björkar, granar och en.

De övre delarna av området är mycket igenvuxet med sly. Inom området finns skärvstensförekomst som redovisas separat, samt strax norr härom en fångstgropliknande lämning, som också redovisas separat.

Kommentar: Kåtatomten blev under rapportskrivningen inrapporterad av ordsbon Tor Lundberg Tuorda, Randijaure, och registrerad som Husgrund, Raä 4937. Eftersom det är en rest efter stengrund till timmerkåta av traditionell typ, bör sakordet kåtatomt användas. I Raä's beslut 2002-12-17 (Dnr 320-3874-2002) står under kommentar till sakordet kåta, att det även avser "skogssamernas timrade kåtor".

Fig. 12. Förvaringsgropen buorna ne 3:4. Foto: Gunilla Larsson..

4. Boplats (Skärvsten)

Antikvarisk bedömning: Bevakas.

x 7414 454, y 1647 441

Terräng: SV-sluttande sandig moränmark invid sjö, SV om bäckutlopp i sjö. Blandskog dominerad av björk och tall.

Höjd över havet: 390-410 m ö h.

Skärvstensförekomst, oklar utsträckning, 2 x 2 m, bestående av ett fåtal skörbrända stenar och sot som kunde iakttas i en begränsad markskada på en visteplats.

5. Dammvall

Antikvarisk bedömning: Övrig kulturhistorisk lämning

Terräng: Bäckutlopp ur sjö. Skogsmark (blandskog).

Höjd över havet: 390-400 m ö h.

1) Lämning efter fördämning x 741 4431, y 1647 407, bestående av bearbetade stockar i anslutning till bäckutloppet. Här iakttogs på botten 0,2 – 0,5 m dj, stockar, 2,5 – 4 m långa och 0,15 m

tj med avfasningar och urtag. Skulle eventuellt kunna vara lämning efter en byggnadslämning vid stranden.

15 m om 1 är

2) Fördämning, 1,4 m br och 0,4 – 0,5 m h av minst två stockvarv fastkilade med stenar vid björk, placerade tvärsöver bäcken där denna kröker mot V. Enligt Ortsbon Göran Olofsson i Björkholmen kan fördämningarna ha samband med att man ville hindra att inplanterad fisk rymde, och för gångstig över bäcken mellan Björkholmen och Parkidammen.

Fig. 13. Dammvallen 5:1 vid utloppet i bäcken av Gállokjaure. Foto: Gunilla Larsson.

Fig. 14. Bearbetade stockar i vattnet vid 5:1, möjligen från sjöbod på platsen. Foto: Gunilla Larsson.

Fig. 15. Fördämning 5:2 i bäcken. Foto: Gunilla Larsson.

6. Fångstgrop

Antikvarisk bedömning: Fast fornlämning.

Terräng: SO-sluttning i slutet av moränås mot bäckutlopp i sjö. Skogsmark (blandskog).

x 7414 455, y 1647 465

Höjd över havet: 400-420 m ö h.

Fångstgrop, oval, 2 x 1 m och 0,6 m dj, omgiven av en ställvis otydlig vall, 1-2 m br och 0,1-0,2 m h. Ovalt bottenplan. Kraftigt bevuxen med björksly, en grantelning och en. Närheten till vistet med kåtatomterna gör att en tolkning som förvaringsgrop är möjlig, men formen och läget är mer fångstgropliknande.

7. Klumpsten (?)

x 741 4846, y 1647 275

Antikvarisk bedömning: Bevakas.

Fig. 16. Under överhänget på blocket fanns en stenpackning och blocket bar spår av eldning. Foto: Gunilla Larsson.

Terräng: Flack sluttning av moränås invis sjö. Skogsmark (blandskog).

Höjd över havet: 400-410 m ö h.

Gravliknande lämning vilken utgörs av en klumpsten i form av ett stenblock, 2,5 x 3,5 m och 2 m h med utskjutande parti under vilket en hitflyttad stensamling anlagts. Samisk gravgömma?

Blocket bär spår av eldning under överhänget.

8. Fornlämningsliknande lämning

Antikvarisk bedömning: Bevakas.

x 7414 849, y 1647 273

Terräng: NÖ-sluttande moränmark nära krönet av höjdsträckning. Skogsmark (blandskog).

Höjd över havet: 400-410 m ö h.

Stensättningsliknande lämning, övertorvad, rund, 2,5 m diam och 0,3 m h, med i ytan synliga stenar 0,1-0,2 m st. Bevuxen med björk, gran, tall. Osäker, sannolikt naturbildning.

9. Naturbildning med bruk/tradition/namn

Antikvarisk bedömning: Övrig kulturhistorisk lämning.

x7414 202, y 1647 852

Orientering: 10 m NO om bäck

Terräng: Flack moränmark intill bäck. Skogsmark (blandskog).

Höjd över havet: 380-400 m ö h.

Bleckad björk med inhuggen 0,1 m h blecka i SO och 0,3 m h blecka i trädets NV sida för att markera platsen för vadvägen över bäcken för de som kommer på stig både från NO och SV.

Enligt ortsbor kallas stigen vid platsen "Nybergs stig" efter Jörgen Nyberg som vandrade denna väg mellan Björkholmen och Randijaure.

Fig. 17. Bleckad björk vid stig mellan Björkholmen och Randijaure, där denna passerar över en bäck. Foto: Gunilla Larsson.

10. Fornlämningsliknande lämning

Antikvarisk bedömning: Bevakas.

x 7412 732, y 1645 617

Terräng: NV-sluttande moränmark invid sjö. Skogsmark (barrskog dominerad av tallar).

Höjd över havet: 320-340 m ö h.

Kåtatomt (?), bestående av en kvadratisk förhöjning med avvikande vegetation. Vid provstick i centrum framkom stenpackning, sot och kol. Över lämningen var spår efter överkörning av tunga maskiner i samband med prospektering, en borrhäls tillvaratogs på platsen. Det är mycket stenar i området och kolet kan härröra från skogsbrand i den torra tallbacken. Osäker.

Fig. 18. Fornlämningsliknande lämning nr 10. Foto: Gunilla Larsson.

11. Drag

Antikvarisk bedömning: Fast fornlämning.

x 7414 677, y 1642 814

x 7414 692, y 1642 836

x 7414 734, y 1642 829

x 7414 740, y 1642 815

x 7414 747, y 1642 916

x 7414 771, y 1642 945

Terräng: Östra strandområdet av fors i på moränslutning av halvö mellan sjöar i älvdal. Skogsmark (blandskog).

Höjd över havet: 290-310 m ö h.

Lämningar efter drag, samisk *mårka*, mellan sjöarna Parkijaure och Randijaure, ca 120 m lång och 1,8 m br. Använd i äldre tider vid färder längs älven, varvid båtarna drogs längs mårkan förbi forsen mellan de båda sjöarna. Mårkan har idag karaktären av en gräsbevuxen stig, otydlig i norr där det är mycket sly, men tydlig i söder där den slutar i Parkijaure. Mårkan har använts i många hundra år och omtalas bl a av Linné i hans "Lappländska resa". Mårkan togs ur bruk i slutet av 1800-talet då en annan färdväg, nya "mårkan" togs i bruk längre österut i samband med att turisttrafik kom igång, där man vanligen landsteg och gick till fots till en annan båt vid färdvägens slut.

Fig. 19. Mårkans norra ände vid Skalka, strax väster om Björkholmens by. Foto: Gunilla Larsson.

Fig. 20. Mårkan, norra delen. Foto: Gunilla Larsson.

Fig. 21. Mårkans södra del. Foto: Gunilla Larsson.

Fig. 22. Mårkans mellersta del. Foto: Gunilla Larsson 2012.

Fig. 23. Mårkans mellersta del. Foto: Gunilla Larsson.

Fig. 24. Mårkan där den börjar närma sig Parkijaure. Foto: Gunilla Larsson.

Fig. 25. Den södra änden av mårkan vid Parkijaure, med högvatten för tillfället i magasinet. Ortsbor och hund som deltog vid utredningen. Foto: Gunilla Larsson.

12. Bebyggelselämning övrig

Kåtatomt

Antikvarisk bedömning: Övrig kulturhistorisk lämning.

x 7414430, y 1642914.

Orientering: 10 m NO om strand i sjö.

Terräng: Krön av låg moränås (NV-SO) invid sjö i älv. Skogsmark.

Höjd över havet: 290-310 m ö h.

1) Kojlämning bestående av hoprasade väggar och plankor, samt rester av kamin, sannolikt efter en fiskarkoja. Kojlämningen är belägen i sydvästra delen av en kvadratisk förhöjning:

2) kåtatomt (?), 4 x 4 m och 0,4 m h, med öppning i SO.

13. Boplats

Antikvarisk bedömning: Fast fornlämning.

x 7414 429, y 1642 907

x 7414 419, y 1642 935

x 7414 372, y 1642 984

x 7414 336, y 1643 037

Terräng: Moränås invid strand av sjö. Skogsmark (barrskog).

Höjd över havet: 290-310 m ö h.

Boplats, ca 90 x 15 m, oklar utsträckning. I området påträffades i markskador och frameroderat i strandkant 2 brända ben, 6 kvartsavslag enstaka till rikligt med skärvstenar. De brända benen och kvartsavslagen iakttogs i områdets norra del, skärvstenen var utspridd över området med koncentrationer i norr och i söder. Ett tresidigt, 2,5 cm långt kvartsavslag hade en sida retuscherad.

Boplatsen skadad av erosion från uppdämd sjö.

Fig. 26. Kvartsavfall och avslag på boplatz frameroderat i strandkant. Foto: Gunilla Larsson.

14. Skärvstensförekomst

Antikvarisk bedömning: Fast fornlämning.

x 7414 205, y1643 226

Terräng: SV-sluttande moränmark och strand i älv. Skogsmark (blandskog) dominerad av tall.

Höjd över havet: 290-310 m ö h

Skärvstensförekomst, ca 25 x 6 m (NV-SO), oklar utsträckning. Inom området påträffades måttligt med skärvstenar frameroderat i markskador och strandhak, delvis i sotig jord (hård?).

Fig. 27. Skärvstensförekomst nr 14 med frameroderade skärvstenar i sot och kol. Foto: Gunilla Larsson.

15. Boplats

Antikvarisk bedömning: Fast fornlämning.

x 7414 036, y1643 331

x 7414 019, y1643 349

Terräng: Flack moränsluttning mot SSV och strand på udde i sjö. Skogsmark (blandskog).

Höjd över havet: 290-310 m ö h.

Boplats, ca 40 x 1-5 m (NO-SV), oklar utsträckning. Inom området påträffades i markskador och strandhak 1 kvartsavslag och en skrapa av kvarts, samt enstaka till rikligt med skärvsten. Skrapan återfanns frameroderad i strandkanten. Skärvstenen förekom utspridd över området.

Fig. 28. May-Britt Öhman, Uppsala Universitet, med kvartsskrapan från boplatsen, nr 15. Foto: Gunilla Larsson.

16. Skärvstensförekomst

Antikvarisk bedömning : Bevakas.

x 7414 026, y 1643539

Terräng: VSV-sluttande moränmark och strand av udde in mot vik av sjö i älv. Skogsmark (tallskog).

Höjd över havet: 290-310 m ö h.

Skärvstensförekomst, 4 x 4 m, frameroderat i strandkant och vid rastplats. Inom området påträffades måttligt med skärvstenar och rödbränd sand i strandhak och markskador. Närheten till rastplatsen och eldstaden där, gör att den bedöms som bevakningsobjekt i första hand.

17. Hård

Antikvarisk bedömning 2 st: Fast fornlämning

(17:1) x 7414031, y 1643531

Terräng: Flack strandterass av udde. Skogsmark (gles tallhed).

Höjd över havet: 290-310 m ö h.

1) Härd (17:1), oval, 1,2 x 0,7 m och 0,1 m h, med i kanten delvis synliga sju stenar 0,1-0,2 m st. Vid provstick framkom ett blekjordsskikt över sotskikt. Övermossad. Bevuxen med fullvuxen tall mitt i härden.

2 m N om 1 är

2). Härd (17:2), oval, 1,2 x 0,8 m och 0,1 m h, med kring kanten kännbara 0,1 – 0,3 m st stenar. Vid provstick framkom kraftigt rödbränd jord under ett blekjordsskikt. Övermossad.

Härdarna är belägna invid vinterflyttningsleden för en av de sitor som ingår i Jåhkagasska (Tuorpon) fjällsameby. Härintill finns rastbete med gott om renlav på tallheden intill, samt flera fällda lavtallar för skägglav som nödföda.

18. Färdväg

Antikvarisk bedömning: Fast fornlämning

x 7414014, y 1643722

x 7414032, y 1643723

x 7414213, y 1643692

x 7414326, y 1643693

x 7414385, y 1643687

x 7414420, y 1643668

x 7414511, y 1643662

x 7414682, y 1643612

x 7414826, y 1643468

Terräng: Flack sedimentmark i svacka mellan berg mellan sjöar vid sidan av älv. Skogsmark (blandskog).

Höjd över havet: 290-310 m ö h.

Färdväg, ca 1000 m l och 4-6 m bred, röjd väg där den södra delen slutar i Parkijaure och den norra delen har slutat i Skalka. Den nordligaste delen är borta under den moderna grusvägen i Björkholmen, men största delen är bevarad. Vid södra änden finns ett litet skjul kvar för de resande. Gräsbevuxen.

Fig. 29. Den ”nya mårkan” färdväg för resande mellan Jokkmokk och Kvikkjokk till fots mellan båtarna- Foto: Gunilla Larsson.

Färdvägen har i äldre tider utgjort flyttled mellan vår/höst och vinterland för fjällsamer i området. Den togs också i bruk efter den gamla mårkan som drag och har använts dels för resande längs med Lilla Lule älv, dels i äldre tid som flyttled för Jåhkagasska, tidigare Tuorpons samebyar. För resande användes den under den tid då större båtar fraktade turister och resande över sjöarna till mårkan, där man då färdades till fots förbi forsen till nästa sjö. Härvid framför allt resande till Kvikkjokk.

Som flyttled mellan sjöarna Skalka och Parkijaure, passerar den också en äldre offerplats. I området vid Parkijaure i mårkans södra ände har funnits och finns även idag gott om rastbete för renarna. I det området registrerades även vid utredningen flera boplatslämningar och härdar för olika tider.

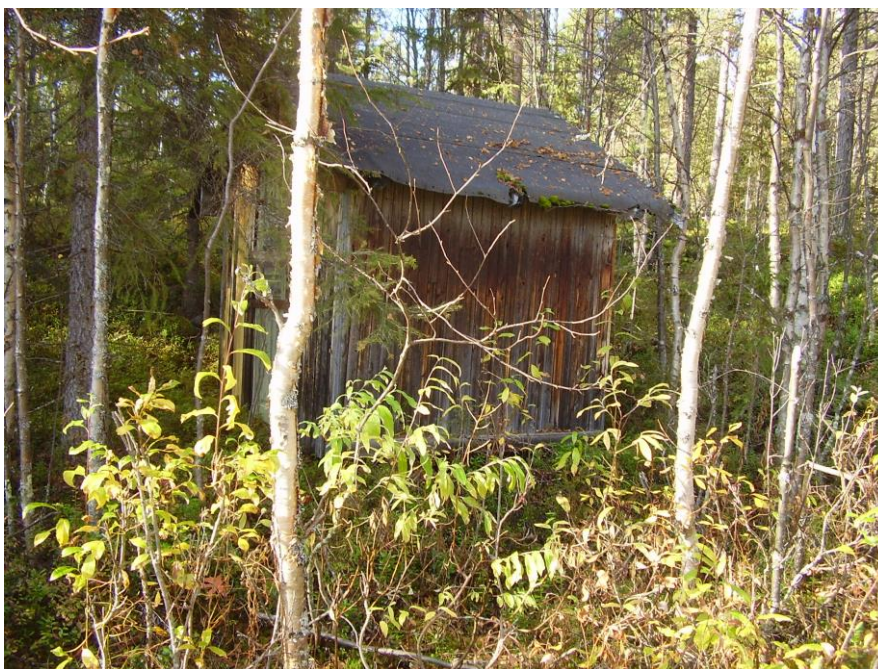

Fig. 30. Väntstuga vid "nya mårkans" södra ände i Parkijaure, för resande. Foto: Gunilla Larsson.

Fig. 31. Den "nya mårkans" mellersta del. Foto: Gunilla Larsson.

Fig. 32. Här där "nya mårkan" mötte Parkijaure fanns en brygga för den turistbåt som förde färden vidare för de resande mot Kvikkjokk. Foto: Gunilla Larsson.

Fig. 33. Viken med tilläggsplats för båtar. Intill viken börjar den "gamla mårkan" och bakom udden är älvutloppet ur Skalka mot Parkijaure. Foto: Gunilla Larsson.

19. Kokgrop (?), förvaringsanläggning

Antikvarisk bedömning kokgrop: Bevakas.

Antikvarisk bedömning förvaringsanläggning 1 st: Fast fornlämning.

Terräng: Svag åsförhöjning (Ö-V) vid strand av sjö i älv, mellan älvutloppet ur sjön och en vik. Skogsmark (lövsly).

Höjd över havet: 290-310 m ö h.

1) Kokgrop (?), rund, 1,5 m diam och 0,2 m dj. Omgiven av en vall, ställvis otydlig, 1-2 m br och intill 0,1 m h. Vid provstick framkom skärvstenspackning. Bevuxen med två björkar. Satt som bevakningsobjekt då det var svårt att få fram skärvstenen och inte gick att komma åt med sond under skärvstenspackning för att avgöra om sot och kol fanns.

x 7414833, y 1642966

24 m VNV om 1 är

2) Förvaringsanläggning (?), rund, 3 m diam och 0,3 m djup. Omgiven av en vall, 2-3m br och 0,1 m h. Bevuxen med björkar och lövsly. I botten kännbar stenpackning.

20. Offerplats

Antikvarisk bedömning: Fast fornlämning.

x 7414 124, y 1643 705

x 7414 179, y 1643 681 (sten)

Orientering: Belägen omedelbart NO om äldre färdväg.

Terräng: Sänka mellan berg invid tjärn. Skogsmark (blandskog).

Höjd över havet: 300-310 m ö h.

På angiven plats, ej exakt lokaliserad, ska enligt tidigare anteckningar en offerplats(148) ha varit belägen vid den sjö, som ligger intill flyttleden. Enligt LA 1005, Ström 1955 och Manker 1957 fanns på angiven plats vid den lilla sjön ”i östra änden av Kuoikavaratj, på norra sidan av Keiranjarka (tidigare kallad Pastonjarka) i norra delen av Parkijaure” en offerplats, där mängder av renhorn och ben ska ha setts. Sjön är så liten att den saknas på flera kartor, vid besök på platsen en tjärn, ca 100 x 40 m (NV-SO), enligt ortsbefolkningen ibland torrlagd. I NV är en trekantig sten upprest, 0,2 x 0,2 m och 0,3 m h, seite (?).

Kommentar: En inprickning finns för en offerplats längre norrut tidigare i FMIS, men läget verkar inte stämma.

21. Bebyggelselämning övrig

Antikvarisk bedömning: Övrig kulturhistorisk lämning.

x 7414 366, y 1643 677

Orientering: 1 m Ö om färdväg.

Terräng: Skogsmark (barrskog med inslag av björk).

Höjd över havet: 300-310 m ö h.

Rester efter koja eller lada (?), (150) bestående av 3-4 m l, 0,2-0,3 m br och 1” tjocka plankor, varav en med järnbult kvarsittande. Belägen intill gammal färdväg och flyttled.

22. Förvaringsanläggning

Antikvarisk bedömning: Övrig kulturhistorisk lämning.

x 7414 417, y 1643 676

Terräng: Skogsmark (tallskog med inslag av björk)

SV-sluttning av mindre moränförhöjning.

Höjd över havet: 300-310 m ö h.

Förvaringsgrop, 2 x 1 m och 0,4 m dj, omgiven av en ställvis otydlig vall, 0,4 – 1,0 m br och 0,1-0,2 m h. Belägen endast 60 m NV om kojgrunden nr 150.

23. Rengärda

Antikvarisk bedömning: Övrig kulturhistorisk lämning.

x 7415322, y 1643 413

x 7415322, y 1643 413

x 7415404, y 1643 368

Terräng: Låglänt, flack moränmark nära sjö. Tomtmark.

Höjd över havet: 300-310 m ö h.

Lämning efter rengärda, oklar utsträckning, minst 80 m diam och 1,5-1,8 m h, bestående av stolpar 1,5 – 1,8 m h med horisontellt stängselvirke av halvkluvna ungträd, ca 6-7 cm tj och med 0,10-0,15 m mellanrum. Även tallar utnyttjade som stolpar. Några multnande plankor har kvarsitande, handsmidd spik. I sydväst har gården sågats av för att användas till ved.

Här intill har förr varit vinterkvarter för familjen Pirak i Jåhkagasska (Tuorpon) fjällsameby. under jultid och i april här. Rengärden har använts för bland annat vinterskiljning och slakt. Ännu finns timrad vedbod, förrådsbod och rökkåta kvar, men gården är inte längre i släktens ägo. Kommentar: Rengärden är inte tillräckligt välbevarad för att bedömas som fast fornlämning.

Fig. 34. Rengärden nr 23. Foto: Gunilla Larsson.

Fig. 35. Delvis sammanfallen del av rengärden nr 23. Foto: Gunilla Larsson.

24. Husgrund

Antikvarisk bedömning: Övrig kulturhistorisk lämning.

x 7415051, y 1643 407

Terräng: Svag V-sluttning vid sjö i älv. Tomtmark.

Höjd över havet: 310-320 m ö h.

Lämningar efter ett hotell, bestående av en husgrund, 9 x 12 m, synlig som en rektangulär förhöjning med uppstickande syllstenar. Kraftigt övervuxen med buskar, bl a sälg.

Hotellet ägdes av STF och drevs under perioden 1902 (?) – 1947. I början av perioden kom resenärerna till Kvikkjokk och fjällen med båt längs älven, över Parkijaure till nya mårkan. Därifrån gick de längs mårkan upp till Björkholmens by vid Skalka där nästa båt väntade. Här kunde turisterna bekvämt inkvartera sig före färden vidare mot Kvikkjokk och fjällen. Senare fick Björkholmen väg, men här slutade den i byn för vidare färd med båt över Skalka. Under andra världskriget bodde enligt orsbefolkningen flyktingar här och man förvarade även vapen här för motståndsrörelsen i Norge. Kända personer som Dag Hammarsköld har bott på hotellet.

Kommentar: Skulle eventuellt kunna registreras som fornlämning med tanke på att den just är välkänd och bevarandevärd p g a sin historia.

25. Rengärda

Antikvarisk bedömning: Fast fornlämning.

x 7415435, y 1643 249

Terräng: V-sluttande moränmark vid sjö. Skogsmark (barrskog).

Höjd över havet: 300-320 m ö h.

Rengärda, oklar utsträckning, bestående av ett område med tallskog inramat av multnande rester av hopfallen och ställvis ännu stående hägnad av 1,5 m h och 0,09 m tj stolpar, sammanbundna med 4-5 st horisontella stängselvirken, 5-7 cm tj och placerade med 0,1-0,12 m mellanrum. Området igenvuxet med tallskog.

Intill har vinterbostaden funnits för den fjällsamiska familjen Rassa i Jåhkagasska (Tuorpon) sameby. Skidorna står kvar lutande mot ett träd och här finns även en äldre röckåta kvar. Gården är inte längre i släktens ägo.

Fig. 36. Utredningsområdet med hittills påträffade lämningar 2011 (gult) och 2012 (lila), endast en del av området undersökt noggrant. Karta upprättad av Sebastian Liahagen 2014.

Sammanfattning och tolkning av områdets kulturhistoria

De äldsta samebyarna i området som möter i dokumenten på 1500- och 1600-talen är *Tuorpon(jaure)*, *Sirges (luokta)/Sirges,Jokkmokk* och *Suoksjokk* (Sjokksjokk). Dessa tillhörde Lule lappmark. De två förstnämnda var fjällsamebyar och de sistnämnda skogssamebyar. Björkholmen-Randijaure låg vid denna tid inom Tuorponbyns område. Byn hade enligt ordsbor namn av ett tidigare gemensamt byinterviste vid den lilla sjön Tuorponjaure nordöst om Randijaure (Hultblad 1968:76). Man får förmoda att detta indikeras av ortnamnen Talvatisape (vintervistemyren) nära Maitum, liksom Talvatisåive där tidigare en utpekad gemensam tings- och marknadsplats funnits nära Karats nedre ända. Möjligen var dessa platser framförallt samlingsplatser vid ting och marknad, eftersom i äldre tider vinterbete använts i skogarna ner mot kusten.

Fig. 37. 1500-talets indelning i samebyar i Jokkmokksområdet. Efter Rapp 2012.

Fram till 1500-talet hade man haft små hjordar av renar, ibland endast ett tiotal, för transporter, mjölkning och för att locka vildrenar vid vildrensjakten. Rätten att vistas i kustlandet med renarna framgår i de tidiga dokumenten från 1500-talet (Alvå 2006:144). I början av 1600-talet minskade skinnhandeln kraftigt, samtidigt som kronan höjde skatten, vilken omvandlades från att ha utgått i pälsverk till mat (Alvå 2006:144). Det blev maten i skatt för att försörja trupper i utlandet vid de kostsamma krigen. Den samiska ekonomin kom i kris och de som stannade i Sverige övergick till storskalig rennomadism. Samebyarnas utsträckning förändrades med denna omvandling och fick sin nuvarande, långsmala form som följer flyttningarnas utsträckning mellan sommarbeteslandet i fjällen och vinterbeteslandet i skogarna ner mot kusten. Skogssamerna fortsatte med det gamla levnadssättet i stor utsträckning, med skogsrenen som inte hade sommarbete i fjällen utan på myrar i skogslandet.

Nästa kris i samhället drabbade inte minst byarna inom undersökningsområdet. Den orsakades av gruvdriften, där kraven att samerna skulle frakta malmen från gruvorna till hyttorna med akkjur dragna av renar, drabbade Pite lappmark 1636-1659 och Lule lappmark från 1660-1680-talet (Awebro 1983). De erhöll skattenedsättning och lön, men blev tvångsrekryterade. Många samer flydde till Norge och övergav sina skatteland. Detta gör att när källmaterialet avseende skattelanden blir rikligare i slutet av 1600- och under 1700-talen, saknas många då de blivit obobodda. Det är mycket möjligt att det inom undersökningsområdet funnits fler skatteland än de som omtalas, som kommer att beröras här.

Rennäringens produkter blev allt viktigare för kronan, både kött, pälsverk och skinnprodukter. Samerna vid kusten blir under 1700-talet i allmänhet ivägkörda, men detta gäller skogssamer. I de fall då tingsrätten i Skellefteå ålagt samerna att flytta 1769, 1784 och 1798, gäller det aldrig de

renskötande fjällsamerna (André 1998:65). Handeln med samiska produkter var så viktig att de små städerna vid övre Norrlands kust skulle gå under om de inte hade den samiska handeln och bestod vid mitten av 1700-talet för 20 % av utförselvärdet från dessa städer (Olofsson 1974:485ff). Här hade renens produkter kommit att inta en mycket stor roll vid denna tid; ungefär 15 000 renhudar anges per år, mängder med handskar, ”lappskor”, ”lappstövlar” av garvat skinn och pälsar (Olofsson 1974:485ff). Bland de samiska produkterna märks även hela 75 ton torrfisk bestående av torrgädda, som kan ses som en skogssamisk produkt, och fisk från Norge, som torde ha förmedlats av de flyttande fjällsamerna. Härtill tillkom även hantverksprodukter och bland skogssamer fanns i äldre tider en specialisering på olika produkter i olika områden.

Skogssamiska kulturlämningar

Skogssamer i Jokkmokk

Skogssamebyarna i Jokkmokk var i äldre tider Jokkmokk och Sjukksjokk. Bland skogssamer har man bedrivit skogsrenskötsel och inte gjort flyttningar upp till fjällen som fjällsamerna, utan stannat i skogslandet året om. Skogsrenskötseln var en del i en varierad ekonomi med en näringsmodell som förutom renskötseln även kunde vara baserad på fiske, jakt, hantverk, smide, tjärbränning och andra näringar. Man kunde i äldre tid ibland ha endast några få renar, framförallt för mjölkning och transporter, längre tillbaks i tiden också för att locka vildrenar vid vildrensjakten. Den skogsrenskötsel som bedrevs var baserad på skogsrenar och inte fjällrenar. Till skillnad från fjällrenen, som drar sig till fjällen sommartid och har sommarbetet uppe i fjälldalgångarna, har skogsrenen sitt sommarbete på myrarna i skogslandet, vilket är viktigt att känna till vid fornminnesinventeringen. Skogssamiska visteplatser och kåtor som använts under sommaren ligger därför ibland på torra moränbackar med kallkällor i myrarna, där man lätt kunde övervaka renarna, men dessa områden har som nämnts ofta prioriterats bort, såsom vid 2011 års utredning vid Gállok.

Man hade på sitt skatteland flera bovallar vid myrar och sjöar, ofta med fasta kåtor och ekonomibyggnader, som man kunde flytta mellan när årstiderna skiftade, men vanligen också ett huvudviste. Skogssamer har vistats hela året inom det egna skattelandet.

Tjärborgares land

Det skogssamiska skattelandet inom undersökningsområdet var Tjärborgarens land. Skattelandsindelningen dokumenterades sent och är fragmentarisk. Slutet av 1600-talet och början av 1700-talet är det många som har lämnat sina skatteland och flytt till Norge för att komma undan tvångsrekryteringar.

Skattelandet torde ha legat med sitt huvudviste i anslutning till sjön Kallakjaure eller riktigare Gállokjávrre, som ägts av släkten Kallok. Det är bakgrunden tillnamnet på området, som också används av gruvbolaget, Kallak. Området har således givit namn till den samiska släkten Kallok, och inte av näbbskon som ibland påstås. Det ursprungliga namnet på sjön, Gállokjávrre, stärker det påståendet.

Skattelandet kallades tidigare Tjärborgarens land och var ett skogssamiskt skatteland (Hultblad 1968:112). De fisken som hörde till Tjärborgarens land var under 1700-talet belägna i Randijaure, Parkijaure, Skalka och Nautijaure. Samerna av Svartssläkten som innehade landet under Tjärborgares frånvaro utnyttjade även fjällbeten.

I början av 1700-talet ägs skattelandet av Per Nilsson Tjärborgare och ska ha ägts av hans förfäder före honom. Han skötte även om Randijaurenybyggarens renar. Enligt vissa uppgifter flyttade han under 30 år till Norge (1718-1748). Under hans bortavaro brukades landet av först Nils Andersson Svart (1094) som skattar för landet första gången 1718 och därefter fortssättningsvis till några år efter Tjärborgares återkomst. Han fortsatte att ta hand om Randijaurenybyggarens renar och efter honom hans hustru Gunilla. Hon hade renarna på landet i oavbruten vård hela sommaren. Tidvis upplåtes landet till kyrkoherde Alstadius i Kvikkjokk åren 1727-1730, samt till nybyggaren i Randijaure.

Olof Daggersson Stuorki, eventuellt måg till Nils Andersson, skattar för landet 1764. Han har ibland Skarre som tillnamn, vilket senare är namnet på ett skatteland här.

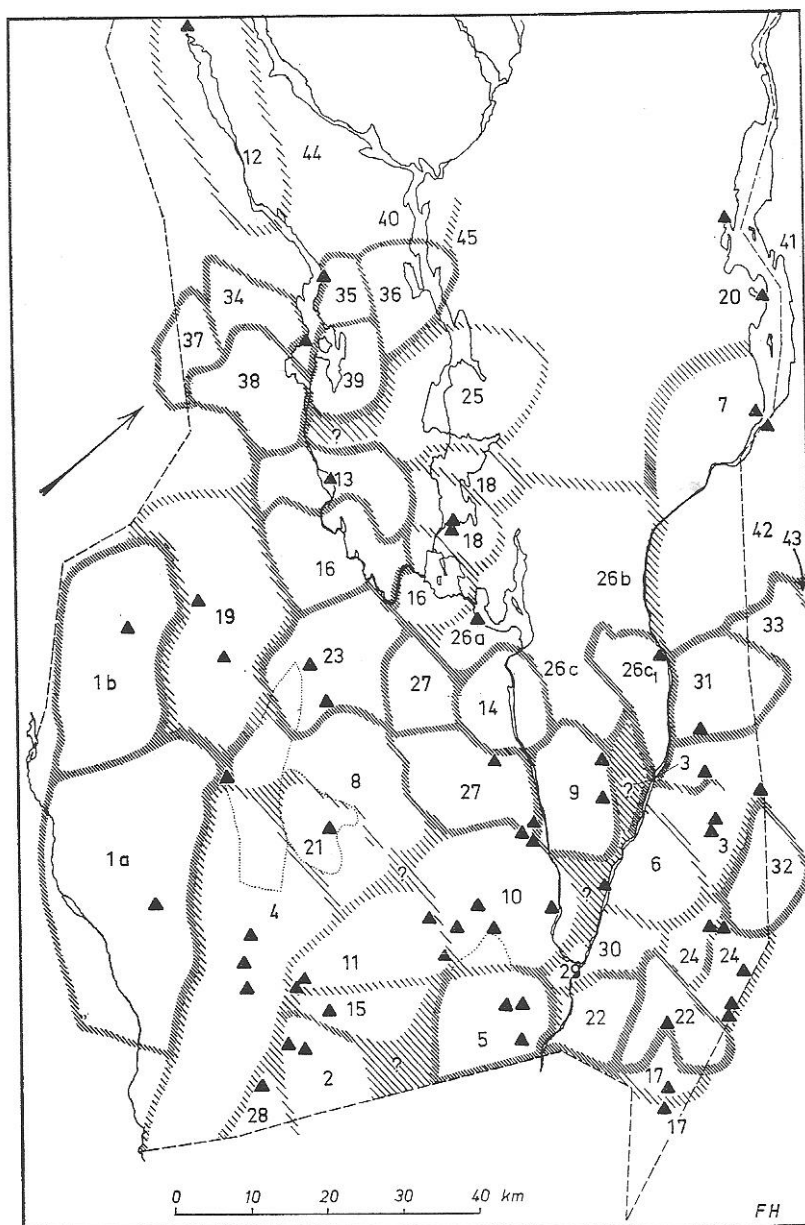

Fig. 38. Skatteland enligt Hultblad 1968. Nr 25 är Tjöruborgarens land.

Pål Andersson Svart ska ha flyttat från sitt gamla land till *Tjöruborgarens land* år 1759, men skattat för båda. Nils Andersson Svart var hans farbror. Pål Andersson var då 37 år när han flyttade hit. Möjligen var dessa samer av Svartsläkten fjällsamer (?), för åtminstone Pål Andersson har flera skatteland och nyttjar även fjällbeten för sina renar. 1771 kommer han i konflikt under en flyttning med Tuorponsamen Paul Andersson Suolo, då han passerar över Harrevardo N om Karats, men får så småningom vistas på södra sidan av berget.

På Tjöruborgarens land ligger redan 1794 *Björkholmen*, med *Fähusudden*, *Kaptensgården* och troligen också *Kårvo* och *Pietsetjuoppom*.

Skatteland som omnämns i området är även *Parkijaure* på 1790-talet (Hultblad 1968:113). Möjligen kan det kopplas till de lämningar efter ett viste som finns på södra sidan av sjön nära Talvatisudden. Hultblad anser (1968:112) att *Parkijaure* kan vara samma som Tjöruborgarens land, vilket det inte behöver vara. Här anlägger friherre Hermelin frälsenybygget *Parkijaure* 1799. År 1800 omnämns skatteländen *Parkijaure* och *Skarre*, vilka har då har nybyggare som brukare. Även skattelandet *Skarre* tas över av Hermelin och båda landen är bruksegendom till 1800-talets mitt.

Bovallar

På ett skogssamiskt skatteländ fanns flera olika bovallar, som kallades lappvallar förr. På de som användes sommartid och höst hade man en mjölkningsvall, och dessa ser man fortfarande spår efter genom rik gräsvegetation, näringskrävande örter och enar. På vällen fanns oftast en kåta, ett härbre, en källargrop och ibland flera byggnader som gethus. Många vallar ligger nära myrar, där skogsrenen hade sitt sommarbete, och en del ligger nära goda fiskesjöar. Vallarna var ofta kringbyggda med en timmerhage. Ofta har de första nybyggena tagits upp på gamla vallar på grund av frodig vegetation och bra bete. På vissa vallar har det förekommit odling, både av samer och av nybyggare. Vid Gállokjaure synes ha funnits en eller två vallar, men det har funnits minst två eller tre vallar till inom skatteländet, som ännu ej dokumenterats.

Fig. 39. Vall vid Skällarim, som utgjort Rimsläktens huvudvall på skatteländet. Spåren i form av gräs, örter och enar syns ännu tydligt. Foto: Gunilla Larsson.

Timmerkåta

Timmerkåtan var mycket vanlig bland samerna i äldre tider och omtalas från såväl Torne, som Pite, Luleå och Umeå lappmarker i 1600-talsbeskrivningarna, och har levt kvar bland skogssamerna fram till 1900-talets början. I tidiga beskrivningar anges den oftast som sexkantig, men har senare oftast varit fyrkantig. På lämningarna efter de visten som funnits vid Gállokjaure finns de lämningar som man kan förvänta sig att upptäcka efter ett skogssamiskt viste: resterna efter en kvadratisk timmerkåta/härbre vid sjöns nordvästra strand tillsammans med två källargropar, nr 1:1-3, på samiska *buorna*, samt i sjöns nordöstra hörn vid bäckutloppet ett stenfundament för en kvadratisk timmerkåta, samt även här två källargropar, nr 3:1-3. Här finns också en förhöjning som kan vara lämning efter en kåta, där vid provstick sot kunde påvisas och skörbrända stenar som visar att platsen använts sedan mycket lång tid tillbaka. Timmerkåtan har ofta en vägg timrad av tre stockvarv, i likhet med den bevarade lämningen 1:1. På detta byggdes ett pyramidformat tak av innertak, nävertäckning och yttertäckning av halvkluvna barkade stammar.

Fig. 40. Vagg av tre timrade stockvarv, vilket är det vanliga i timmerkåtor av olika typer. Foto: Gunilla Larsson.

Timmerkåtan byggs ofta på en förhöjning för dräneringens skull, eller kan ha en konstruerad syllstensgrund för syllstockarna i den timrade väggdelen. Spår av syllstensgrund finns i kåtatomten 3:1.

Fig. 41. Det skogssamiska vistet Spänningsvallen, Arvidsjaurs kommun, beläget nära Järfojaur vid dagens gräns mellan Östra och Västra Kikkejaurs samebyar. Träsnitt efter foto av Lotten von Düben 1871.

Timmerkåtan är en gammal samisk byggnadstyp som levt kvar in i vår tid hos skogsamerna, som inte har nomadiserat på samma sätt som fjällsamerna. När renskötseln expanderade hos fjällsamerna och man skaffade större hjordar som följdes året om mellan sommarlandet i fjällen och vinterlandet i skogslandet, tidigare neråt kusten, kom torvkåtan och tältkåtan att dominera. Torvkåtan för att den byggdes med det material som fanns tillgängligt vid sommarvistet i fjällen och vår/höstvistet nära fjällen och ofta nära trädgränsen, där björk och torv var det som var mest tillgängligt. Tältkåtan för att den var mobil, tältstänger och kåtaduk medfördes under flyttningarna och den kunde lätt resas när man hittat bete och behövde rasta.

Timmerkåtan är kanske det mest tydliga exemplet på samisk timringsskicklighet. De vid Gallokjaure har varit kvadratiska, men även sexkantiga och åttkantiga kåtor har varit vanliga och ställer stora krav på hantverksskicklighet vid utformandet av knutarna. Vanligen byggdes kåtan på en vältränerad förhöjning eller torrbacke, ofta på en stenfot som ibland kan vara lika hög som väggen, vilken vanligen timrades av tre stockvarv (fig.). En sådan finns på visteplatsen i norr vid bäckutloppet från Gallokjaure. Boplatslämningarna vid sjön, Raä 4927, Raä 4928 och 4929, ligger också nära en myr lämplig för sommarbete.

Fig. 42. Skogssamiskt viste med timmerkåtor vid sjö utanför Arvidsjaur. Foto Gunilla Larsson 1993.

Schefferus beskriver åttkantiga timmerkåtor från Umeå lappmark avseende förhållanden från början av 1600-talet. Man timrade en åttkantig grund "till en alns höjd" och sätter sedan "en mängd pyramidformigt sammanlöpande stänger som upptill stadigt sammanbindas", där hos rikare samer trästommen täcks med ylleväv, hos fattiga med näver (Berättelser...). Från senare delen av 1600-talet finns även uppgifter från Lule och Ume lappmarker. Det är då Nicolaus Lundius, själv same, som studerade i Uppsala och där skrev ned berättelser om samiskt liv. Han berättar att det på varje renvall finns en sommarkåta som är timrad med sex varv stockar, sedan täcks kåtan med granbark. Från samma tid berättar Olaus Gran från Pite lappmark att samerna i skogslandet har timrade, sexkantiga kåtor, med ett eller två stockvarv i botten, med tak av brädor täckta med granbark, tallbark, torv eller mossor. Samuel Rheens arbete låg delvis till grund för Schefferus Lapponia från 1673. Hans arbete är av ännu större intresse, eftersom hans kunskaper baseras på erfarenheter från sin tid som präst i Jokkmokk 1664/6-1771. Han beskriver att skogssamerna hade flera olika typer av kåtor, bland annat en kåta av brädor med sex väggar, somliga av dran- eller tallris och somliga av torv. Linné beskriver från sin resa genom Ume lappmark både fyrkantiga och sexkantiga, timrade kåtor hos skogssamerna. Fjellström nämner timrade kåtor även i hos skogsamer i Västerbotten och i Pite lappmark, fyr- sex- eller åttkantiga, timrade med ett eller flera stockvarv nedtill, varpå rests en stympad pyramid (1986:240).

Härbre, *aite*

Timrandet var högt utvecklat och viktigt inom den samiska kulturen. Bland skogssamerna finner vi även timrade sjöbodar och allmänt hos bägge grupperna timrade *härbren*, på samiska *aiteh*, och *njalla*. Bland skogssamerna tycks särskilt härbrena ha varit vanliga. Lämningen nr 1:1 kan också härröra från ett tidigt timrat härbre. De tre stockvarven stämmer bra in på en timmerkåta, men det kan också vara så att timmer har tagits från byggnaden för att återanvändas vid bygget av de skogsarbetarkojor som under 1900-talet funnits vid abborrtjärnarna (Raä 4920), och att det därför återstår endast tre stockvarv. Något som kan tala för detta är att byggnaden förefaller ha

varit mer rektangulär än kvadratisk, vilket skulle ha varit fallet om det hade varit en timmerkåta. Ett härbre finns alltid vid huvudvisten inom skogssamisk kultur och ofta på flera av de vallar man använt. Vid min studie av Skällarims skatteland fanns härbren förutom på huvudvallen vid Skällarim (fig.), även vid minst en vall till, den delvis bevarade vintervallen vid Kåivo (fig.). Båda är rektangulära med ingång från ena gaveln, men härbret på huvudvallen är betydligt större, och här ska ha funnits två härbren (Ullenius).

Fig. 43. Härbre vid Rimsläktens gamla huvudvall intill Skällarim. Foto Gunilla Larsson 2014.

Fig. 44. Härbret på Koivovallen, Skällarims skatteland. Byggnaden som skimtar i bakgrunden är ett timrat gethus. Foto: Gunilla Larsson 2014.

Det finns även mindre timrade härbren. Det härbre som finns bevarat på Koivovallen är ett sådant, med endast fyra bevarade stockvarv på långsidan. Härbrena var matbodar, visthusbodar, där man förvarade kött, fisk och ost. I Koivovallens härbre finns bland annat en osthylla.

Gethus

Det har varit väldigt vanligt inom samisk kultur att ha getter. Lämningar efter gethus kan finnas, men är sällan bevarade. Kåivovallen på Skällarims skatteland sydost om Jokkmokk är ett undantag (fig.) Det är möjligt att lämningen 1:1 kan ha varit ett gethus av denna typ också, väggarna har endast fyra stockvarv.

Fig. 45. Det bevarade gethuset vid Koivo. Foto: Gunilla Larsson.

Källargrop *buorna*

De samiska källargroparna har använts för förvaring av mjölkprodukter, fisk och annat. *Jåamoe*, en blandning som för gjordes av renmjölk och ängsyra, var vanligt att man förvarade i träkaggar i källargropen, liksom *kombo* som gjordes av renmjölk med kvanne. De återfinns på såväl fjällsamiska som skogssamiska vistepplatser, där man vistats vår, sommar eller höst. På vår/höstvistet var det vanligt att man täckte över och förvarade mjölkprodukterna här över vintern, för att sedan ta fram och äta dem på våren.

Fig. 46. Källargrop vid Gállokjaure. Foto: Gunilla Larsson.

Skogssamiska timmerhagar

Kring bovallen inom skogssamisk kultur fanns vanligen en hage timrad av grova stockar, och har säkerligen funnits kring de vallar som varit på Tjäruborgares land. På Skällarims skatteland fanns rester efter timmerhägna kring vallar bevarade på två ställen (fig.). Många kallar typen "stockhage".

Fig. 47. Stockhage som inhägnar Koivovallen utanför Jokkmokk. Foto: Gunilla Larsson.

Tjärdal

Inom undersökningsområdet vittnar såväl skattelands namn, som den påträffade tjärdalen (Raä 4938), om en helt förbigången näring hos samerna, nämligen tjärbränningen. Tjäran var viktig för såväl skogs- som fjällsamer och inte bara båtar utan även skidor, akkior och pulkor tjärades för att bli mer hållbara. Inom Jokkmokks socken finns tjärdalar på 83 lokaler (FMIS). Bland nybyggare har också bränts tjära emellanåt. Tjärbränning i samisk miljö är dåligt utforskad. Carl Johansson, nomadskollärare med samiska förfäder, berättar att man förr före sommarflyttningen till Norge bland hans släktingar ”tjärat alla akkior, kälkar och skidor, som där var upplagda till sommarförvaring under en taktäckt luovve tillsammans med de för vinterbruk kraftigare gjorda gåtalmis och diehkakah, tälktåstänger.” (Johansson 1989: 91 f). Carl Johanssons farfar och farmor var renskötare i Grans sameby (?), med sommarland vid Tjiegnaillis, kartans Djupvatn, vid Övre Tollådal och en sjö rik på fisk. Höstvintrarna 1861 beslöt de sig att stanna här för gott och blev norska medborgare (1989:18). Johansson berättar att den första bebyggaren i Övre Tollådal var svensken Israel Tiderstedt och han ska ha lärt övriga boende i dalen att bränna tjära mer effektivt av fururötter (Saether 1975:15; Johansson 1989:18). Detta visar att samisk tjärbränning kan ha gått annorlunda till, kanske tjärdalarna också sett annorlunda ut. Tjärdalen (Raä 4938) som påträffades 2012 av Norrbottens Museum var dock av traditionell, rund typ. Belägenheten endast 500 m NV om vistet som han ha varit Tjäruborgares viste, talar för att de kan kopplas till hans verksamhet och i så fall skulle ha mycket stort kulturhistoriskt intresse för att berätta mer om samisk tjärbränning.

Barktäkter

Inte långt ifrån boplatzlämningarna Raä 4927, Raä 4928 och 4929 vid sjön Gállokjaure finns även Raä 4934 som är en barktäkt. Sådana var avsedda för matbark och gjordes på sommaren medan träden savar. Lite längre åt sydost inte långt ifrån bäcken från Gállokjaure, finns en myr där det också finns både en härd och ett träd med barktäkt, Raä 4931 och Raä 4926. Öster om denna vid ett myrstråk finns härden Raä 4915. Dessa härdar ligger dock vid den flyttled som alltjämt används av Jåhkagasska (tidigare Tuorpon) och kan tolkas som äldre lämningar från rastplatser längs denna fjällsamiska flyttled, eftersom inte övriga typer av lämningar som brukar kunna konstateras vid skogssamiska visteplatser kunnat iakttas här, utan dessa barktäkter var lätt åtkomliga från vistet vid Gállokjaure.

De barktäkter som finns i området torde, eftersom de görs sommartid, tillhöra de skogssamiska bosättningarna. De fjällsamiska byarna var vid denna tid med renhjorden isommarbeteslanden i fjällen. Barken skördades i ”barkmånaden” biehtsemáanno, som inföll i slutet av juni, då tallarna savade och barken var lättare att ta av. Det är tallens innerbark som har använts. Som mat var den näringsrik och god, men den användes också till kolmis, fodral till sentråd, så att den skulle hålla sig mjuk. En täkt för matbark var 90 cm hög, för kolmis 15 till 40 cm hög. Man barkade inte runt om, utan lämnade alltid en bit kvar så att trädet skulle överleva. Matbarkstäkt finns vid Raä 4925, 4926, 4932 och 4933, 4934; för kolmis eventuellt den som blecka angivna Raä 4923.

Såväl skogs- som fjällsamer blir så småningom bofasta i Björkholmen, där såväl Pirak, som Rassa och... bygger hus. En engelsk resande konstaterar att "the inhabitants support themselves as usual by fishing in summer and by the reindeer in winter." (efter Hultblad 1968:258). Det måste ha varit samerna i byn han mötte. Vid en folkräkning 1940 fanns sjuttiosex personer i byn, de flesta barnfamiljer, nio av dessa var samer som var bofasta (<http://hem.passagen.se/bjorkholmensbyaforening/info.htm>)

Fjällsamiska kulturlämningar

Tuorpons sameby

De fjällsamiska lämningarna hörde i äldre tider till *Tuorpons* sameby, en av föregångarna till den senare bildade *Jåhkagasska* sameby. Samebyarnas utsträckning i äldre tid framgår bland annat av de träskförteckningar som finns i 1500-talets skatteräkenskaper, liksom 1695 års jordebok. Gränsen för *Tuorpon* förändrades 1794 då gräns mellan Lule och Pite lappmarker drogs, samt som ett resultat av ett förslag från 1930 års lapputredning vid tillkomsten av *Jåhkagasska* sameby mellan *Sirges* och *Tuorpon* (Hultblad 1968:81).

Jåhkagasska sameby sattes upp 1945 av tio familjer från Tuorpon och trettioen familjer från Sirges, men vandringsvägar och visten i dennas rajderns sista tid fortsatte som tidigare. Det var sidan nr 50 "Pårte" i Mankers genomgång, och sidan 51 "Kables". De fjällsamiska byarna hade sommarviste vid Mellätno nära Arasluokta och vid Pårek. Vår- och höstviste var för sida 1 vid Pårekätje och sida 2 vid Tjappesåive och Skättna. Vinterviste hade båda vid Björkholmen och Vaimat. Vid jultiden och slutet av april vistades man i Björkholmen.

Björkholmen tidigare delvis vinterviste

Björkholmen vid Skalkas strand nära Gállok har alltså tillsammans med Vaimat varit vinterviste för de sitor inom Jåhkagasska (Tuorpon) som passerat här. Flera familjer byggde redan under rennomadismens tid, då akkjerajderna fortfarande pågick, egna timrade hus här, eller så hyrde man in sig i hus tillhöriga nybyggare. Flera samiska gårdar finns eller har funnits här. Här bosatte sig den berömde berättaren Anta Pirak i Jåhkagasska sameby och var bosatt till sin bortgång 1951. Här byggde även familjen Rassa.

Fig. 48. Timrad rökkåta på gård tidigare tillhörig Anta Pirak. Foto: Gunilla Larsson.

Fig. 49. Timrad vedbod och uthus på gård som tidigare tillhört Anta Pirak. Foto: Gunilla Larsson.

Rengärdor

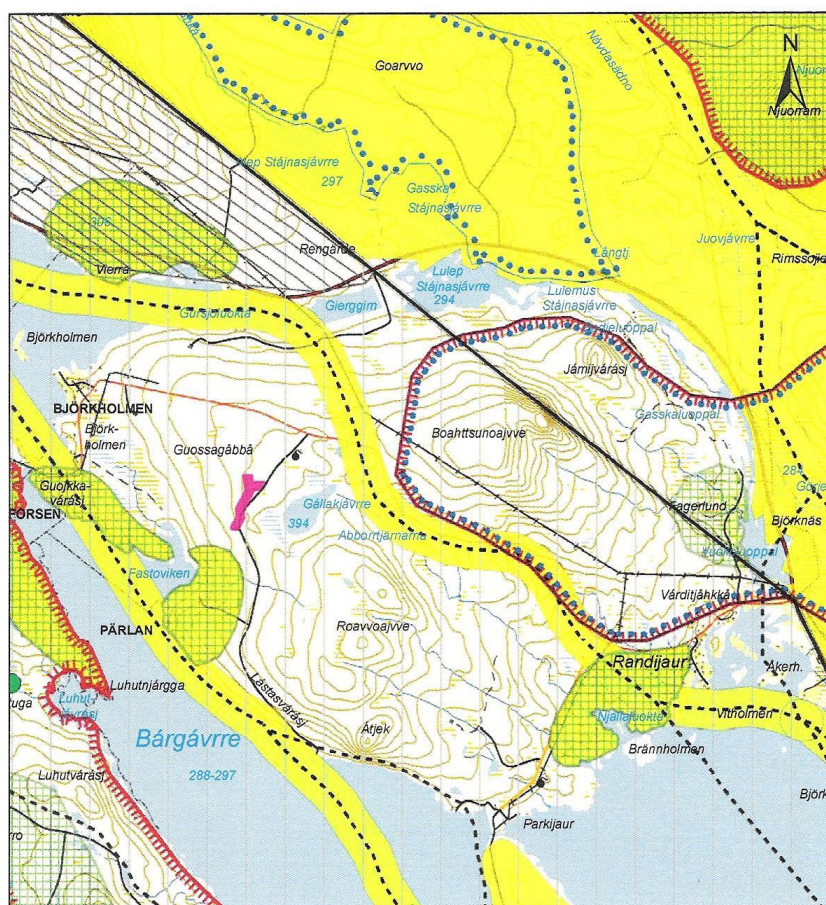
Flera rengärdor finns kvar i norra delen av utredningsområdet. I Björkholmen vistades man bland annat i början av vintern fram till jul och därför fanns här rengärdor för slakt och vinterskiljning och dessa finns det ännu finns kvar lämningar efter i södra delen av byn, dels vid den gård som tidigare tillhört familjen Pirak, dels vid familjen Rassas gård.

Fig. 50. Rengärdan nr 25 intill Rassas gård, Björkholmen. Foto: Gunilla Larsson.

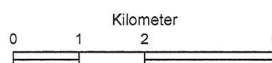
Flyttlederna

Från Björkholmen har man flyttat och flyttar fortfarande renarna längs två huvudsakliga flyttleder ner mot vinterlanden. Efter jul flyttade man vidare från Björkholmen, vid 1900-talets mitt till vintervisten vid Vaimat. Där stannade man till mars-april, varvid man flyttade tillbaka längs flyttlederna till Björkholmen. Längs båda flyttlederna finns goda rastbeten för renarna, och här har man kunnat stanna till under flyttningarna. Dåliga år med vintrar då hård skare gjorde det svårt för renarna att gräva sig igenom snön till laven, fällde man tallar med skägglav, som kunde bli nödföda åt renarna. Både intill Gállokjaure på myren, och intill den södra flyttleden kan många i äldre tider fällda lavtallstubbar iaktas, kapade högt upp på stubben på grund av det stora snödjupet då de fälldes under vintern (fig. 52).

Teckenförklaring

Verksamhetsområde	Rastbete
Anläggning	Vårland
Samebygräns	Åretruntland - Täcker hela kartan
Trivsalland	Vinterland - Täcker hela kartan
Uppsamlingsområde	Riksintresse för Rennäringen
Flyttled	

Ritad av: Frida Sandén, Hifab AB
 Utskriftsdatum: 11 juni, 2012
 Projektion: SWEREF 99, Datum: TM
 Bakgrundskarta från Lantmäteriet Se Sverige

Fig. 51. Renäringens flyttleder och renbetesland 2012. Enligt Miljökonsekvensbeskrivning till ansökan om bearbetningskoncession för fyndigheten Kallak Norra. Hifab 2013-04-24. Umeå.

Idag flyttar man i stort sett längs samma leder, och flyttlederna som passerar i en smal korridor rakt igenom det området som är tänkt att exploateras, är idag skyddade som riksintresse för rennäringen och borde omöjliggöra en gruva, eftersom renskötseln och flyttningarna inte blir möjliga vid en gruvexploatering.

Över Björkholmen passerade flyttleden för de sitor som hade vinterviste och vinterbetesland längre österut. Den södra flyttleden kommer över Skalka till viken söder om Björkholmen och följde förr ”Nya Mårkan” förbi offerplatsen och till Parkijaure. Oro bland renarna vid passerandet av offerplatsen sägs ha bidragit till att man flyttade leden längre österut. Vid Parkijaures norra del och halvöns SV del har och har man även tidigare under långa tider haft rastbete. Här finns, och har i tusentals år funnits, rikt med vinterbete, vilket för renen utgörs av renlav. I den torra tallskogen växer rikligt med renlav och här fanns också många lämningar efter fällda lavtallar, d v s tallar med skägglav som utgjorde nödföda åt renen som man fällde då hård skare omöjliggjorde för renarna att komma åt renlaven under snön. I området längs stranden fram till Fastnoviken finns boplatslämningar från stenålder till 1900-tal som framkom vid utredningen 2012. De äldsta utgörs av stenåldersboplatser, med kvartsavslag, samt retuscherad spets och skrapa av kvarts. Här påträffades under denna utredning också två äldre härdar (årran) i direkt anslutning till flyttleden och rastbetet. Den yngsta lämningen utgjordes av en kojlämning med rest av järnspis i samma område.

Fig. 52. Gammalt vinterbetesland med spår av rastbeten och med fällda lavtallar i bakgrunden. Då skaren var för hård, fälldes tallar med skägglav som nödfoder. I närheten vid Parkijaure hittades härdar. Foto: Gunilla Larsson.

Också längs med den norra flyttleden över ön har härdar påträffats, som vittnar om att man stannat till här under flyttningarna och kanske också haft vintervisten. Vid den norra av de fyra bäckar som åt SO rinner ut i Randijaur återfanns vid 2011 års utredning sex härdar (Raä 4916, Raä 4918, Raä 4927, Raä 4929, Raä 4931 och Raä 4915). De återfanns på fyra platser vid denna bäck. Härdar återfanns också på två platser vid bäcken söder därom som rinner ut i Naustaluokta (Raä 4919 och Raä 4924) och en plats vid bäcken söder om denna (Raä 4922). Under flyttningarna användes tältkåtan, därför saknas jordvallen som kan iakttas efter torvkåtor. Stenar användes

för att tynga ner tältduken och hålla den på plats, men också som underlag för kåstänger, så att de inte skulle murkna neritll mot marken. Här fanns gott bete för renarna.

Fig. 53. Skidorna står kvar, oundgängliga vid flytten förr. Skidorna var troligen en samisk uppfinning och här från bygden kommer många framstående skidåkare. Björkholmen 2012. Foto: Gunilla Larsson.

Kommunikationer från alla tider

Gállokjaure ligger vid en av de viktigaste kommunikationsvägarna mellan kusten, inlandet och fjällen, mellan Sverige och Norge. Här har varit handelsled, flyttled och färdväg för resande i olika tider, vilket har lämnat många spår som vi strax ska återkomma till. Här gick flyttlederna för den fjällsamiska byn Tuorpon, idag är samma flyttleder belägna inom den 1945 tillkomna samebyn Jåhkagasska . Av Mankers utredning framgår att vinterbeteslanden för Tuorpon i äldre tider varit mot Bottenvikskusten. Sommarbetet för fjällsamebyarna var i äldre tider i de västliga fjällen och Atlantkusten, men efter 1919 års renbeteskonvention blev renbetet på den norska sidan starkt inskränkt och reglerat, vilket medförde att flera fjällsamebyar i norr, som Karesuando, helt förlorade sitt sommarbete, som var beläget i Norge och fick flytta söderut, till sydligare samebyar (Kvenangen 1996).

Flyttningarna med renhjorden mellan sommar- och vinterbetesland skedde förr med rajd, där under flytten mellan vår/höst-vistet och sommarvistet utrustningen klövjades d v s packades på härkar (kasttrade rentjurar), medan man mellan vår/höstvistet och vintervistet istället kunde packa all utrustning i olika typer av akkior, en slags slädar, eftersom dessa flyttningar alltid skedde då det var snöföre. Vår/höstvistet låg oftast nära trädgränsen i förfjällregionen, så att man inte skulle behöva ha så lång väg kvar till sommarlanden då man var tvungen att färdas på barmark och klövja renen. Man föredrog att ta den längsta flyttningen, som var till vinterbeteslandet, på snöföret då det var så mycket lättare att färdas med akkior och skidor, och då man också kunde använda sig av de frusna vattendragen. De sitor som har passerat Björkholmen har haft sina vår/höst-visten vid Pårtekätje (sita 1), samt vid Skäna och Tjappesåive (sita 2) och har passerat här förbi med akkjerajd i äldre tider på vägen ner till vinterbeteslandet vid Vaimat, där man sedan stannade från januari till april (Manker 1947) inom det som tidigare var Skällarims skogssamiska skatteländ (tidigare namn Vaimat-Suoppatlandet) sydost om Jokkmokk (Hultblad 1968:114). Vanligen var det modern i familjen som ledde rajden, eventuellt en till, medan resten av familjen

fick flytta med renhjorden som kunde uppgå till flera hundra renar som hela tiden skulle beredas tillgång till bete. Den sista akkjan i rajden hade stängerna till tältkåtan som användes under flytten, och som täcktes med en lite kraftigare vintertälduk.

På Linnés tid fanns mårkor vid forsarna mellan Randijaure, Parkijaure och Skalka, där båtarna dragits och burits. Flottningen passerade också Björkholmen och hade landdrag här för flottningsbåtarna. Här hade de också kojor där de kunde övernatta. Resande från kusten till silververket i Kvikkjokk drog båtarna här förbi på vägen upp. Fram till 50-talet slutade färdvägen här och man fortsatte med båt till Kvikkjokk. Här fanns hotell och brygga för en större båt som man hade vid denna tid. Under beredskapstiden hade hotellägarinnan vapen på hotellet som norska motståndsmän hämtade emellanåt.

Fig. 54. Båten var också en viktig förutsättning för, fiske, handel, kontakter och kommunikationer. Foto: Gunilla Larsson.

Nybyggare

Inom undersökningsområdet finns också nybyggarna Randijaure från 1691 och Björkholmen från 1792, varefter ytterligare nybyggen tillkommit i dessas närhet. Randijaure nybygge kom till 1691 genom att häradsrätten i Jokkmokk medgav att Nils Nilsson från Storsanden översta bebyggelsen i Luleå socken, skulle få tillstånd att sätta upp ett nybygge på Pål Nilssons skatteländ vid Randijaure (Hultblad 306). 1696 tillkommer ytterligare ett nybygge, vilket framgår av ett tingsprotokoll med en överenskommelse mellan Pål Nilsson och mågen Pagge Andersson å ena sidan, och nybyggarna Nils Nilsson och Lars Ersson å den andra att de skulle vara lika delaktiga i "träsket Randijaure" (dmb 1718 § 11). Nybyggarna var skattefria de första åren, Nilsson skattar första gången 1705 och Ersson 1711, alltså efter ca 14 års skattefrihet. Sistnämnde försvann ur källorna och det första hemmanet delas och blir så småningom Randijaure nr 1 och 2. Randijaure nr 3 anläggs 1831, troligen av Jakob Pålsson (Hultblad 307). Randijaure nr 4 Åkerholmen anlades 1846 av Paulus Eriksson, Randijaure nr 5 år 1847 av Karl Erik Persson. Vid avvittringen uppdelades

Randijaure nr 4 på Randijaure nr 6 och 7, samt Randijaure nr 5 på Randijaure nr 8 och 9 (Hultblad 307). Efter laga skifte 1903 hade Randijaure 19 brukningsdelar.

Soki suolo är det samiska namnet på Björkholmen. Det första nybygget utsynades 1794 av den finske nybygggarsonen Isak Persson. 1838 finns även ett annat hemman upptaget på holmen. Sonen Per Hans Isakson synar på fastlandssidan ut nybygget Fähusudden 1833. Här anlade sedan brodern Isak Björkholmenn nr 2 år 1845. Dessa nybyggen anser Hultblad används under sommarsäsongen först som fäbodrar och att de blir permanenta 1880-90 (257). Vid avvittringen omfördelades dessa hemman till Björkholmen nr 1 och nr 2, under laga skifte 1902-1904 så delades de upp i sex brukningsdelar. Vid samma tid avsköndas från Björkholmen nr 1 Kaptensgården för den befälhavare på ångbåten som trafikerade sjövägen till Kvikkjokk. Den förste som bodde här var Anders Leonard Sundberg från Tåsjö. Sofia Magdalena Andersson hade torp på Fastnäsudden.

Fig. 55. Undersökningsområdet enligt generalstabskartan.

Heliga platser

Átjek, det heliga berget

Berget Átjek har länge varit en viktig offerplats och omnämns redan av 1600-talsförfattarna Rhen och Gran. Átjek betyder åska och det är åt åskguden Tor som man har offrat här. Liksom i fornnordisk religion har Tor dels varit en åskgud, dels haft samband med fruktsamhet. Till honom har man enligt Linné offrat för "lycka av renar" d v s att renhjorden skulle växa sig stor och stark. Av Linders berättelser framgår att man först åt en rituellt måltid av den ren som skulle offras, sedan fogade ihop skelettet igen och upphängde det i ett träd med röda snören.

Såväl Rhen som Linné anger att man offrat på berget. Vid 2011 års inventering återfann man inte själva offerplatsen, men tog upp platsen och traditionen i registret. Det är oklart vad de registre-

rade grottorna har haft för funktion i kulten, men i uppteckningsmaterialet finns uppgifter om att mörghäns offrats i grottan (ULMA 5515; Ullenius 1932). Platsen har passerats av båda de fjällsamiska stammarna i Jåhkagasska /Tuorpon, som passerat över ön.

Det finns många sägner och berättelser kopplade till undersökningsområdet, inte minst det märkliga och i äldre tider heliga berget Átjek. Enligt Johansson var Átjek den störste samiske guden och hans hustru var gudinnan Akha (1989:16). Fjäll tillägnade dessa finns på flera platser. Johansson berättar om de båda fjällen tillägnade dessa inom samebyn Norska Rans område. Den 1443 m höga Átjek (kartans Átjekstinden) i norr vid Lönselva och den 1216 m höga Stuor-Akhak i söder vid Randalselva. Båda dessa var synliga från en offerplats vid Stödjje.

Guojkkavárásj

Den andra offerplatsen på holmen, Guojkkavárásj, lokaliserades vid 2012 års undersökning någorlunda. Den är belägen vid en mycket liten tjärn i östra änden av Guojkkavárásj och på norra sidan av Keiranjarka som enligt Manker tidigare ska ha kallats Pastonjarka. Här förbi går en av Jåhkagasska (Tuorpons) gamla flyttleder förbi forsen och går även den nya mårkan, där resande färdades mellan väntande båtar i de båda sjöarna Skalka och Parkijaure. Enligt Manker uppges mängder av renhorn och ben ha setts där. Platsen är väl avgränsad, även om det inte går att säga var vid tjärnen offer skett.

Enligt ortsbor har varken hästar eller renar velat gå förbi platsen, varför man flyttat flyttleden längre österut.

Lämningar efter tidig turism

Hotellet i Björkholmen

Grunden efter ett berömt hotell finns i Björkholmen, synlig som en rektangulär förhöjning, övervuxet med buskar, bland annat sälg. Hotellet ägdes av STF och drevs under perioden 1902 (?) – 1947.

I början av perioden kom resenärerna till Kvikkjokk och fjällen med båt längs älven, över Parkijaure till nya mårkan. Därifrån gick de längs mårkan upp till Björkholmens by vid Skalka där nästa båt väntade. Här kunde turisterna bekvämt inkvartera sig före färden vidare mot Kvikkjokk och fjällen. Senare fick Björkholmen väg, men här slutade den i byn för vidare färd med båt över Skalka till nästa mårka där man gick över till Saggat där man tog båten den sista vägen till Kvikkjokk. Kring 1930 kom vägen till Kvikkjokk till. Hotellet har drivits av Johansson, Sundberg och Bettine Mattsson.

Under andra världskriget bodde flyktingar här och man förvarade även vapen här för motståndsrörelsen i Norge. Kända personer som Dag Hammarsköld har bott på hotellet.

Referenser

- Alvå, J., 2006. *Samernas sedvanemarkar*. Betänkande av Gränsdragningskommisionen för renskötselområdet. Statens offentliga utredningar SOU 2006:14. Stockholm.
- Hultblad, F., 1968. *Övergång från nomadism till agrar bosättning i Jokkmokks socken*. Acta Lapponica XIV. Nordiska Muséet, Stockholm.
- Arell, N., 1977. *Rennomadismen i Torne lappmark – markanvändning under kolonisationsepo-keni fr. a.Enontekis socken*. Umeå universitet. Umeå.
- Arnstberg, K-O., 1976. *Datering av knuttimrade hus i Sverige*. Nordiska Muséet, Stockholm.
- Aronsson, K.-Å., 1991. *Forest Sámi Reinder Herding AD 1 – 1800 – an archaeological and palaeoecological study in northern Sweden*. Archaeology and Environment 10. University of Umeå. Umeå.
- 1995. *Samiska kulturmiljöer i Sverige – en forskningsöversikt*. Stockholm.
- Baudou, E., 1987. *Samer och germaner i det förhistoriska Norrland. En kritisk översikt över tio års forskning*.
- Bennerhag, C., 2010-06-17. *Ugnen är funnen*. Arkeologi på Norrbottens museum. <http://arkeologipnorrbottnsmuseum.blogspot.com/2010/06/ugnen-ar-funnen.html>
- Bennerhag, C., 2009. *Norrbottniskt stål – redan för 2300 år sedan*. Norrbottens museum <http://www.nll.se/webb/Kultur--och-utbildning/Norrbottens-museum/Uppdragsavdelningen/Arkeologi/Forskning/Samhalle-i-forandring-Jarnalder-i-Norrbottens-kustland/>
- Bevarande av det samiska kulturarvet. Program för stöd*. Riksantikvarieämbetet 1998. Stockholm.
- Blind, A.-C. & Kuoljok, K., 2007. *Fjällsamisk getskötsel. Människan och faunan*. Wahlström & Widstrand. Stockholm
- Broadbent, N., & Edvinger, B., 2009. Recent perspectives on Sámi archaeology in Fennoscandia and North-West Russia. *Iskos* 17 (2009).
- Broadbent, N., 2010. *Lapps and Labyrinths: Sámi Prehistory, Colonization, and Cultural Resilience*. Arctic Studies Center, Smithsonian Institution, Washington D.C.
- Campbell, Å., 1982. 1948. *Från vildmark till bygd – En etnologisk undersökning av nybyggarkulturen i Lappland före industrialismens genombrott*. Landsmåls- och folkminnesarkivet. Uppsala.
- Fjellström, F., 1986. *Samernas samhälle i tradition och nutid*. P.A. Norstedt & Söners förlag, Stockholm.
- Fornminnesinventeringen – nuläge och kompletteringsbehov. En riksöversikt*. Riksantikvarieämbetet 1997. Stockholm.
- Forsell, H., 1983. *Fynd av sydda båtar i Finland. Båtar 1*. Skärgårdsmuseets i Pernå skrifter. Helsingfors.
- Hagström Yamamoto, S., 2010. *I gränslandet mellan svenskt och samiskt – Identitetsdiskurser och förhistorien i Norrland från 1870-tal till 2000-tal*. Uppsala universitet. Uppsala.
- Hansen, L. I., & Olsen, B., 2006. *Samernas historia fram till år 1750*. Liber.
- Hebdige, Dick. 1988. *Hiding the Light. On Images and Things*. London.
- Hedman, S.D., 2003. *Boplatser och offerplatser. Ekonomisk strategi och boplatsmönster bland skogssamer 700-1600 e. Kr*. Studia Archaeologica Universitatis Upsaliensis 17. University of Umeå. Umeå.
- 2007. *Vardagens arkeologi i Norrbotten – en personlig betraktelse. Historisk rätt? Kultur, juridik och politik i norr*, pp 193-207. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Hultblad, F., 1944. *Några drag ur skogslapparnas äldre kulturgeografi*. Geografiska studier tillägnade John Frödin. Geographica 15, 1944. Uppsala.
- 1968. *Övergång från nomadism till agrar bosättning i Jokkmokks socken*. Almqvist & Wiksell. Stockholm.
- Högström, P., 1980 [1747]. *Beskrifning öfwer Sweriges Lapmarker*. Facsimilieutgåva. Två förläggare. Umeå.

- Karlsson, N., 2006. *Bosättning och resursutnyttjande – Miljöarkeologiska studier av boplatser med härdar från perioden 600-1900 e. Kr. inom skogssamiskt område*. Umeå universitet. Umeå.
- Kjellman, Gunilla. 1993. *Varats oändliga tinglighet. En studie om föremål som kulturbärare*. Stockholm.
- Korpjaakko, K., 1992. Land ownership among the saami of Sweden-Finland : theory and practice. *Readings in Saami history, culture and language*. 3., 79-89, 1992"
- 1994. Om samernas rättsliga ställning i Sverige-Finland : en rättshistorisk utredning av markanvändningsförhållanden och -rättigheter i Västerbottens lappmark före mitten av 1700-talet / Kaisa Korpjaakko-Labba ; [översättning: Beate-Sofie Nissén-Hyvärinen]. Juristförbundet, Helsingfors.
- Larsson, G., 2007. *Ship and Society. Maritime Ideology in Late Iron Age Sweden*. Aun 37. Dept. of Archaeology and Ancient History, Uppsala University. Uppsala.
- Larsson, G., 2014 a. *Samiska handelsfärder i när och fjärran*. Silbonah Sámesijdda. I: <http://www.silbonah.se/11/74/3/samiska-handelsfarder-i-nar-och-fjaran-med-syddabatar-gunilla-larsson/>
- Larsson, G., 2014b. Protecting Our Memory from Being Blasted Away. Archaeological Supra-disciplinary Research Retracing Sámi History in Gállok/Kallak. *RE: mindings : co-constituting indigenous, academic, artistic knowledges* / editors: Johan Gärdebo, May-Britt Öhman, Hiroshi Maruyama. -2014.
- Larsson, L-G., 2000. Sockenlapparnas språk. *Saga och sed*. Uppsala, p. 62-69.
- Lundmark, L., 1998. *Så länge vi har marker. Samerna och staten under sexhundra år*.
- 2006. *Samernas skatteland i Norr- och Västerbotten under 300 år*, Institutet för rättshistorisk forskning, Stockholm.
- Lundmark, P. & Palmbo, F., 2011. *Rapport 2011:22. Arkeologi. Kallakjaure*. Norrbottens museum.
- Lundmark, P., & Palmbo, F., 2011. *Kallakjaure. Särskild arkeologisk utredning, Kallakjaure. Inför planerad gruvetablering på fastigheterna Allmänningsskogen S:1; Björkholmen 1:2, 1:3, 2:5 och 5:1; Randijaure 1:18, 3:2, 4:2, 5:1, 7:1, 9:1, Jokkmokks socken och kommun, Lapplands län*. Rapport 2011:22. Norrbottens museum, Luleå.
- Manker, E., 1931. *Bönder och nomader – strövtåg i gömda landsändar*. Lindblads förlag. Uppsala.
- 1944. *Markens människor – Folk och upplevelser mellan Idre och Könkämä*. Medéns förlag. Stockholm.
- Manker, E., 1967. *Skogslapparna i Sverige*. Acta Lapponica XVIII. Nordiska Muséet, Stockholm.
- Marklund, B., 2015. *Det milsvida skogsfolket. Skogssamernas samhälle ei omvandling 1650-1800*. Institutionen för idé- och samhällsstudier, Umeå universitet. Umeå.
- Miljökonsekvensbeskrivning Kallak Norra provbrytning. Slutrapport*. Hifab 2012-12-26.
- Mörkenstam, U., 1999. *Om "Lapparnes privilegier" - Föreställningar om samiskhet i svensk samepolitik 1883-*
- Ojala, C.-G., 2009. *Sámi Prehistories – The Politics of Archaeology and Identity in Northernmost Europe*. Uppsala university. Uppsala.
- Nylén, E., & Schönbäck, B., 1994a. *Tuna i Badelunda. Guld, kvinnor, båtar. 1*. Västereås Kulturnämnd skriftserie 27. Västerås.
- 1994b. *Tuna i Badelunda. Guld kvinnor, båtar. 2*. Västerås kulturnämnds skriftserie 30. Västerås.
- Prins, A.H.J., 1975. Development in arctic boat design: efflorescence or involution? *Netherlands-Swedish symposium on developments in Scandinavian Arctic culture February 1974*, pp. 12-30. Groningen.
- Ramqvist, P. (ed.), 1987. *Samer och germaner i det förhistoriska Norrland. Bebyggelsehistorisk tidskrift*, vol 14, 1987.
- Rapp, T., 2012. *Vart låg Sjöksjokk?* <http://lappmarken.wordpress.com/2012/10/09/sjokksjokk/>
- Ruong, I., 1969. *Samerna*. Bokförlaget Aldus/Bonniers. Stockholm.
- 1982. *Samerna i historien och nutiden*. Fjärde, omarbetade upplagan. Bonnier fakta. Stockholm.
- Samer – ett ursprungsfolk i Sverige*. 2004. Sametinget och Regeringskansliet, Jordbruksdepartementet. Stockholm.

- Samiska kulturmiljöer i Sverige. Studier till kulturmiljöprogram för Sverige*. Riksantikvarieämbetet, Stockholm 1995.
- Serning, Inga: 1960. *Övre Norrlands järnålder*. Skr. Utg. Av vetenskapliga biblioteket i Umeå. 4. Umeå.
- Svanberg, I., 1981. *Sockenlappar. En etnologisk studie av bofasta samer och deras nomadiska förfäder i Mellansverige*. Dept. of Ethnology, Uppsala University. Uppsala.
- 1999. *Hästslaktare och korgmakare. Resursutnyttjande och livsstil bland sockenlappar*. Johan Nordlander-sällskapet. Umeå.
- Ullenius, J. G., 1937. Något om skogslapparnas bovallar. *Norrbotten 1937*. Norrbottens läns hembygdsförening. Luleå.
- Wallerström, T., 1987. Om de arkeologiska undersökningarna på Kyrkudden i Hietaniemi s:n och kolonisationen av Tornedalen. *Nordkalotten i en skiftande värld. – kulturer utan gränser och starter över gränser..* Red. Julku, K., *Studia Historia septentrionalia*. 14:1. Rovaniemi.
- 1995. *Norrbotten, Sverige och Medeltiden. Problem kring makt och bosättning i europeisk periferi*. Del. 1. Lund. *Studies in Medieval Archaeology* 15:1. Lund.
- Welinder, S., 2008. *Jämtarna och samerna kom först*. Jamtli förlag. Östersund.
- Westerdahl, Ch., 1985. *Sewn boats of the North. A preliminary catalogue with introductory comments. Part 1*. *IJNA* 14, 1-2, pp. 3-62.
- 1985. *Sewn boats of Sweden*. In S. McGrail & E. Kenntley (eds.), *Sewn Plank Boats*. BAR International Series 276. Oxford.
- 1987. "Et sätt som liknar them uti theras öfriga lefnadsart." *Om äldre samiskt båtbyggeri och samisk båthantering*. Skrifter utgivna av Johan Nordlander-sällskapet nr 11. Örnsköldsvik/Umeå.
- 1989. *En kulturgräns Nolaskogs*. Örnsköldsviks Museums småskriftserie nr 20. Örnsköldsvik.
- 2008.. *Sydsamer. Från Bottenhavet till Atlanten. En historisk introduktion till samerna i Ångermanland och Åsele lappmark med angränsande delar av Jämtland och Norge*. Båtdokumentationsgruppen, Skärhamn.
- Zachrisson, I., 1976. *Lapps and Scandinavians – Archaeological finds from Northern Sweden*. (Early Norrland 10) Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm. ,
- 1984. *De samiska metalldepåerna år 1000-1350 i ljuset av fyndet från Mörtträsket, Lappland*. Umeå.
- 1987. Arkeologi och etnicitet. Samisk kultur i mellersta Sverige ca 1-1500 e. Kr. Samer och germaner i det förhistoriska Norrland. *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, vol 14, 1987.
- 1993. A review of the archeological research on Sámi prehistory in Sweden. *Current Swedish Archaeology*, vol 1.
- 1997 (et al.) *Möten i Gränsland – Samer och Germaner i Mellanskandinavien*. Statens Historiska Museer. Stockholm
- 2006. Glädjens silver. In S. Tesch, R. Edberg & A. Wikström (eds.), *Situne Dei*. Sigtuna Museum. Sigtuna.

Administrativa uppgifter

Landskap	Lappland
Län	Norrbotten
Kommun	Jokkmokk
Socken	Jokkmokk
Fastighet	Allmänningskogen S:1; Björkholmen 1:2, 1:3, 2:5 och 5:1; Randijaure 1:18, 3:2, 4:2, 5:1, 7:1, 9:1.
Kartblad, ek.	74G 0i NV, 74G 1i NV, 74G 1i SÖ, 74G 1i SV
Revita Archaeology and History Dnr	2012:1
Länsstyrelsens dnr	Kompl. av dnr 431-2769-2011.
Uppdragsgivare, finansiär	Björkholmens Byaförening; markägare i området; Projekt Dammed vid Inst. För Gendervetenskap, Uppsala Universitet.
Typ av uppdrag	Särskild arkeologisk utredning, komplettering av tidigare utredning.
Fältarbetsledare	Gunilla Larsson, Revita Archaeology and History
Personal	Ortsbor utbildade på plats
Rapportansvarig	Gunilla Larsson, Revita Archaeology and History
Förberedelsetid arkiv och bibliotek	2 dagar
Fältarbetstid	4 dagar (21-25/9 2012)
Rapporttid	2 dagar
Fyndhantering	-
Koordinatsystem	Utredningsområdet ligger inom N 741 2646-7416165, Ö 678064-683660 (Sweref 99)
GPS	WGS 84
Höjd över havet	Ca 320-480 m
Undersökt yta	
Analyser	14C-analys
Datering	Ej färdig
Fynd	-
Foto	Arkiveras hos Revita Archaeology and History
Dokumentationsmaterial	Fältanteckningar, excerpter, arkiveras hos Revita Archaeology and History

Bilaga 1. Lämningslista.

Tillfälliga id nr inom parentes.

GPS koordinater angivna i RT-90 2,5 gon V

Område med kåtatomt och förvaringsanläggningar (delvis Raä 4939)

Antikvarisk bedömning Kåtatomt, 1 st: Fast fornlämning

Antikvarisk bedömning Förvaringsgrop, 2 st: Fast fornlämning.

Kåtatomt(102) x 741 4436, y 1647064

Förvaringsgrop (103) x 741 4416 y 1647 071

Terräng: Flack, SO-sluttande moränmark och strand vid liten sjö.

Höjd över havet: 390-400 m ö h.

Kartblad: 74G1i SV.

Område med kåtatomt och förvaringsanläggningar, ca 20 x 20 m bestående av en kåtatomt och två förvaringsgropar.

Kåtatomten är närmast kvadratisk och består av en hopfallen rest av timmerkåta, 8 x 7 m (NNÖ-SSV) och 0,2-0,3 m h av 2-3 timrade stockvarv. Stockar av äldre typ med sneda knutshak, som i allmänhet försvann efter 1700-talet. I mitten en förhöjning 2 x 2 m och 0,2 – 0,4 m h, i vilken vid sondning sotig jord under blekjordsskikt påträffades, varav kolprov togs. Provet har daterats vid Tandemacceleratorlaboratoriet i Uppsala till 1250-1390 e Kr, kalibrerat, 2 sigma. Bevuxen med ett flertal granar, tallar och björkar i tät sly-vegetation.

Den ena förvaringsgropen är belägen i omedelbar anslutning till väggen av kåtan i SSO, och består av en grop, 2 x 1,5 m och 0,2 m dj, omgiven av en låg vall, 0,4-0,6 m br och 0,1 – 0,2 m h. Den andra förvaringsgropen är belägen 12 m SO om kåtatomten, och består av en grop, 2 m diam och 0,4 – 0,5 m dj, omgiven av en vall 1-2 m br och 0,1 – 0,3 m h. Bevuxen med en två grantelningar, en större björk, en björktelning.

Kommentar: Kåtatomten blev under rapportskrivningen inrapporterad av ortsbör och registrerad som Husgrund, Raä 4939. Eftersom det är en rest efter en timmerkåta av traditionell typ, bör sakordet kåtatomt användas. Raä's beslut 2002-12-17 (Dnr 320-3874-2002) står under kommentar till sakordet kåta, att det även avser "skogssamernas timrade kåtor".

Kåtatomt (?).

Antikvarisk bedömning: Bevakas.

(104) x 7414374, y 1646852

Orientering: 22m om sjöstrand.

Terräng: Blandskog dominerad av tallar. Flack moränmark invid sjö.

Höjd över havet: 390-400 m ö h.

Lämning efter kåtatomt (?), osäker, synlig som en avvikande vegetation, kvadratisk, 6 x 6 m, med antydning till vall kring kanten 0,4 m br och 0,1 m h. i mitten enstaka stenar av hård (?) 0,2-0,4 m stora. Vid provstick invid dessa framkom sot under ett blekjordsskikt. Bevuxen med två talltelningar.

Område med kåtatomter och förvaringsanläggningar (delvis Raä nr 4937)

Antikvarisk bedömning Kåtatomt 2 st: Fast fornlämning.

Antikvarisk bedömning Förvaringsgrop 2 st: Fast fornlämning.

Kåtatomt(106:1) x 7414452, y 1647452,

Kåtatomt (?), (105:1) x 741 4452, y 1647440

SV-sluttande sandig moränmark invid sjö, SV om bäckutlopp i sjö.

Blandskog dominerad av björk och tall.

Höjd över havet: 390-410 m ö h.

Område med kåtatomter och förvaringsanläggningar, ca 50 x 50 m bestående av två kåtatomter och två förvaringsgropar.

Den ena kåtatomten (106:1) är kvadratisk, 6 x 6 m och består av en stengrund till en timmerkåta, med i kanten en stenfot 0,2-0,3 m br och 0,2 – 0,4 m h av 0,2 – 0,5 m st stenar. Tätt bevuxen med björksly, granar, en en och lingonris. Vid provstick framkom i anläggningens mitt lite kol under blekjordsskikt. Den andra kåtatomten (?) är närmast kvadratisk (105:1), 5 x 5 m, synlig som en markant förhöjning, 0,3-0,5 m h. Bevuxen med björksly och talltelningar.

Den ena förvaringsgropen (105:2) är belägen 8 m NO om sistnämnda kåtatomt och består av en grop, rund, 1,2 m diam och 0,3 m dj, omgiven av en vall 1-2 m br och 0,1-0,2 m h. Bevuxen med ungbjörkar, grantelningar och lingonris. Den andra förvaringsgropen (105:3) är belägen 4 m S om sistnämnda kåtatomt och utgörs av en grop, rund, 1,2 m diam och 0,4 m dj. Omgiven av en vall 2-3 m br och 0,1-0,2 m h. Bevuxen med björkar, granar och en.

De övre delarna av området är mycket igenvuxet med sly. Inom området finns skärvstensförekomst som redovisas separat, samt strax norr härom en fångstgropliknande lämning, som också redovisas separat.

Kommentar: Kåtatomten (106:1) blev under rapportskrivningen inrapporterad av Ortsbor och registrerad som Husgrund, Raä 4937. Eftersom det är en rest efter stengrund till timmerkåta av traditionell typ, bör sakordet kåtatomt användas. I Raä's beslut 2002-12-17 (Dnr 320-3874-2002) står under kommentar till sakordet kåta, att det även avser "skogssamernas timrade kåtor".

Skärvstensförekomst

x 7414 454, y 1647 441

Terräng: SV-sluttande sandig moränmark invid sjö, SV om bäckutlopp i sjö. Blandskog dominerad av björk och tall.

Höjd över havet: 390-410 m ö h.

Skärvstensförekomst, oklar utsträckning, 2 x 2 m, bestående av ett fåtal skörbrända stenar och sot som kunde iakttas i en begränsad markskada intill en visteplats.

Dammvall

Antikvarisk bedömning: Övrig kulturhistorisk lämning

Terräng: Bäckutlopp ur sjö. Skogsmark (blandskog).

Höjd över havet: 390-400 m ö h.

1) Lämning efter fördämning(107:1) x 741 4431, y 1647 407, bestående av bearbetade stockar i anslutning till bäckutloppet. Här iaktogs på bottnen 0,2 – 0,5 m dj, stockar, 2,5 – 4 m långa och 0,15 m tj med avfasningar och urtag. Skulle eventuellt kunna vara lämning efter en byggnads-lämning vid stranden.

15 m om 1 är

2) Fördämning (107:2), 1,4 m br och 0,4 – 0,5 m h av minst två stockvarv fastkilade med stenar vid björk, placerade tvärs över bäcken där denna kröker mot V. Enligt Ortsbon Göran Olofsson i Björkholmen kan fördämningarna ha samband med att man ville hindra att inplanterad fisk rymde, och för gångstig över bäcken mellan Björkholmen och Parkidammen.

Fångstgrop

Antikvarisk bedömning: Fast fornlämning.

Terräng: SO-sluttning i slutet av moränås mot bäckutlopp i sjö. Skogsmark (blandskog).

(112) x 7414 455, y 1647 465

Höjd över havet: 400-420 m ö h.

Fångstgrop, oval, 2 x 1 m och 0,6 m dj, omgiven av en ställvis otydlig vall, 1-2 m br och 0,1-0,2 m h. Ovalt bottenplan. Kraftigt bevuxen med björksly, en grantelning och en. Närheten till vistet med kåtatomterna gör att en tolkning som förvaringsgrop är möjlig, men formen och läget är mer fångstgropliknande.

Klumpsten (?)

(108), x 741 4846, y 1647 275

Antikvarisk bedömning: Bevakas.

Terräng: Flack sluttning av moränås invid sjö. Skogsmark (blandskog).

Höjd över havet: 400-410 m ö h.

Gravliknande lämning vilken utgörs av en klumpsten i form av ett stenblock, 2,5 x 3,5 m och 2 m h med utskjutande parti under vilket en hitflyttad stensamling anlagts. Samisk gravgömma?

Blocket bär spår av eldning under överhänget.

Fornlämningsliknande lämning

Antikvarisk bedömning: Bevakas.

(109) x 7414 849, y 1647 273

Terräng: NÖ-sluttande moränmark nära krönet av höjdsträckning. Skogsmark (blandskog).

Höjd över havet: 400-410 m ö h.

Stensättningsliknande lämning, övertorvad, rund, 2,5 m diam och 0,3 m h, med i ytan synliga stenar 0,1-0,2 m st. Bevuxen med björk, gran, tall. Osäker, sannolikt naturbildning.

Naturbildning med bruk/tradition/namn

Antikvarisk bedömning: Övrig kulturhistorisk lämning.

(114) x 7414 202, y 1647 852

Orientering: 10 m NO om bäck

Terräng: Flack moränmark intill bäck. Skogsmark (blandskog).

Höjd över havet: 380-400 m ö h.

Bleklad björk med inguggen 0,1 m h blecka i SO och 0,3 m h blecka i trädets NV sida för att markera platsen för vadvägen över bäcken för de som kommer på stig både från NO och SV.

Enligt ortsbok kallas stigen vid platsen "Nybergs stig" efter Jörgen Nyberg som vandrade denna väg mellan Björkholmen och Randijaure (?).

Fornlämningsliknande lämning

Antikvarisk bedömning: Bevakas.

(118) x 7412 732, y 1645 617

Terräng: NV-sluttande moränmark invid sjö. Skogsmark (barrskog dominerad av tallar).

Höjd över havet: 320-340 m ö h.

Kåtatomt (?), bestående av en kvadratisk förhöjning med avvikande vegetation. Vid provstick i centrum framkom stenpackning, sot och kol. Över lämningen var spår efter överkörning av tunga maskiner i samband med prospektering, en borrkärna tillvaratogs på platsen. Det är mycket stenar i området och kolet kan härröra från skogsbrand i den torra tallbacken.

Drag

Antikvarisk bedömning: Fast fornlämning.

(119) x 7414 677, y 1642 814

(120) x 7414 692, y 1642 836

(121) x 7414 734, y 1642 829

(122) x 7414 740, y 1642 815

(123) x 7414 747, y 1642 916

(124) x 7414 771, y 1642 945

Terräng: Östra strandområdet av fors i på moränsluttning av halvö mellan sjöar i älvdal. Skogsmark (blandskog).

Höjd över havet: 290-310 m ö h.

Lämningar efter drag (119), samisk *mårka*, mellan sjöarna Parkijaure och Randijaure, ca 120 m lång och 1,8 m br. Använd i äldre tider vid färder längs älven, varvid båtarna drogs längs mårkan förbi forsen mellan de båda sjöarna. Mårkan har idag karaktären av en gräsbevuxen stig, otydlig i norr där det är mycket sly, men tydlig i söder där den slutar i Parkijaure. Mårkan har använts i många hundra år och omtalas bl a av Linné i hans "Lappländska resa". Mårkan togs ur bruk i slutet av 1800-talet då en annan färdväg, nya "mårkan" togs i bruk längre österut i samband med att turisttrafik kom igång, där man vanligen landsteg och gick till fots till en annan båt vid färdvägens slut.

Bebyggelselämning övrig

Kåtatomt

Antikvarisk bedömning: Övrig kulturhistorisk lämning.

(125) x 7414430, y 1642914.

Orientering: 10 m NO om strand i sjö.

Terräng: Krön av låg moränås (NV-SO) invid sjö i älv. Skogsmark.

Höjd över havet: 290-310 m ö h.

Kojlämning bestående av hoprasade väggar och plankor, samt rester av kamin, sannolikt efter en fiskarkoja. Kojlämningen är belägen i sydvästra delen av en kvadratisk förhöjning, kåtatomt (?), 4 x 4 m och 0,4 m h, med öppning i SO.

Boplats

Antikvarisk bedömning: Fast fornlämning.

(126) x 7414 429, y 1642 907

(127) x 7414 419, y 1642 935

(128) x 7414 372, y 1642 984

(129) x 7414 336, y 1643 037

Terräng: Moränås invid strand av sjö. Skogsmark (barrskog).

Höjd över havet: 290-310 m ö h.

Boplats (126), ca 90 x 15 m, oklar utsträckning. I området påträffades i markskador och frameroderat i strandkant 2 brända ben, 6 kvartsavslag enstaka till rikligt med skärvstenar. De brända benen och kvartsavslagen iakttogs i områdets norra del, skärvstenen var utspridd över området med koncentrationer i norr och i söder. Ett tresidigt, 2,5 cm långt kvartsavslag hade en sida retuscherad. Boplatsen skadad av erosion från uppdämd sjö.

Skärvstensförekomst

Antikvarisk bedömning: Fast fornlämning.

(130) x 7414 205, y1643 226

Terräng: SV-sluttande moränmark och strand i älv. Skogsmark (blandskog) dominerad av tall.

Höjd över havet: 290-310 m ö h

Skärvstensförekomst, ca 25 x 6 m (NV-SO), oklar utsträckning. Inom området påträffades måttligt med skärvstenar frameroderat i markskador och strandhak.

Boplats

Antikvarisk bedömning: Fast fornlämning.

(131) x 7414 036, y1643 331

(132) x 7414 019, y1643 349

Terräng: Flack moränsluttning mot SSV och strand på udde i sjö. Skogsmark (blandskog).

Höjd över havet: 290-310 m ö h.

Boplats (131), ca 40 x 1-5 m (NO-SV), oklar utsträckning. Inom området påträffades i markskador och strandhak 1 kvartsavslag och en skrapa av kvarts, samt enstaka till rikligt med skärvsten. Skrapan återfanns frameroderad i strandkanten. Skärvstenen förekom utspridd över området.

Skärvstensförekomst

Antikvarisk bedömning : Bevakas.

(134) x 7414 026, y 1643539

Terräng: VSV-sluttande moränmark och strand av udde in mot vik av sjö i älv. Skogsmark (tallskog).

Höjd över havet: 290-310 m ö h.

Skärvstensförekomst, 4 x 4 m, frameroderat i strandkant och vid rastplats. Inom området påträffades måttligt med skärvstenar och rödbränd sand i strandhak och markskador. Närheten till rastplatsen och eldstaden där, gör att den bedöms som bevakningsobjekt i första hand.

Härd

Antikvarisk bedömning 2 st: Fast fornlämning

(133:1) x 7414031, y 1643531

Terräng: Flack strandterass av udde. Skogsmark (gles tallhed).

Höjd över havet: 290-310 m ö h.

1) Härd (133:1), oval, 1,2 x 0,7 m och 0,1 m h, med i kanten delvis synliga sju stenar 0,1-0,2 m st. Vid provstick framkom ett blekjordsskikt över sotskikt. Övermossad. Bevuxen med fullvuxen tall mitt i härden.

2 m N om 1 är

2). Härd (133:2), oval, 1,2 x 0,8 m och 0,1 m h, med kring kanten kännbara 0,1 – 0,3 m st stenar. Vid provstick framkom kraftigt rödbränd jord under ett blekjordsskikt. Övermossad.

Härdarna är belägna invid vinterflyttningsleden för en av de sitor som ingår i Jåhkagasska (Turorpon) fjällsameby. Härintill finns rastbete med gott om renlav på tallheden intill, samt flera fällda lavtallar för skägglav som nödföda.

Färdväg

Antikvarisk bedömning: Fast fornlämning

(135) x 7414014, y 1643722

136 x 7414032, y 1643723

137 x 7414213, y 1643692

138 x 7414326, y 1643693

139 x 7414385, y 1643687

140 x 7414420, y 1643668

141 x 7414511, y 1643662

142 x 7414682, y 1643612

143 x 7414826, y 1643468

Terräng: Flack sedimentmark i svacka mellan berg mellan sjöar vid sidan av älv. Skogsmark (blandskog).

Höjd över havet: 290-310 m ö h.

Färdväg (135), ca 1000 m l och 4-6 m bred, röjd väg där den södra delen slutar i Parkijaure och den norra delen har slutat i Skalka. Den nordligaste delen är borta under den moderna grusvägen i Björkholmen, men största delen är bevarad. Vid södra änden finns ett litet skjul kvar för de resande. Gräsbevuxen. Färdvägen har i äldre tider utgjort flyttled mellan vår/höst och vinterland för fjällsamer i området. Den togs också i bruk efter den gamla mårkan som drag och har använts dels för resande längs med Lilla Lule älv, dels i äldre tid som flyttled för Jåhkagasska, tidigare Tuorpons samebyar. För resande användes den under den tid då större båtar fraktade turister och resande över sjöarna till mårkan, där man då färdades till fots förbi forsen till nästa sjö. Härvid framför allt resande till Kvikkjokk.

Som flyttled mellan sjöarna Skalka och Parkijaure, passerar den också en äldre offerplats. I området vid Parkijaure i mårkans södra ände har funnits och finns även idag gott om rastbete för renarna. I det området registrerades även vid utredningen flera boplatsslämningar och härdar för olika tider.

Kokgrop

Förvaringsanläggning

Antikvarisk bedömning kokgrop: Bevakas.

Antikvarisk bedömning förvaringsanläggning 1 st: Fast fornlämning.

1) (147:1) x 7414833, y 1642966

Terräng: Svag åsförhöjning (Ö-V) vid strand av sjö i älv. Skogsmark (lövsly).

Höjd över havet: 290-310 m ö h.

1) (147:1) Kokgrop (?), rund, 1,5 m diam och 0,2 m dj. Omgiven av en vall, ställvis otydlig, 1-2 m br och intill 0,1 m h. Vid provstick framkom skärvstenspackning. Bevuxen med två björkar. Satt som bevakningsobjekt då det var svårt att få fram skärvstenen och inte gick att komma åt med sond under skärvstenspackning för att avgöra om sot och kol fanns.

24 m VNV om 1 är

2) (147:2) Förvaringsanläggning (?), rund, 3 m diam och 0,3 m djup. Omgiven av en vall, 2-3 m br och 0,1 m h. Bevuxen med björkar och lövsly. I botten kännbar stenpackning.

Offerplats

Antikvarisk bedömning: Fast fornlämning.

(148) x 7414 124, y 1643 705

149 x 7414 179, y 1643 681 (sten)

Orientering: Belägen omedelbart NO om äldre färdväg.

Terräng: Sänka mellan berg invid tjärn. Skogsmark (blandskog).

Höjd över havet: 300-310 m ö h.

På angiven plats, ej exakt lokaliserad, ska enligt tidigare anteckningar en offerplats(148) ha varit belägen vid den sjö, som ligger intill flyttleden. Enligt LA 1005, Ström 1955 och Manker 1957 fanns på angiven plats vid den lilla sjön ”i östra änden av Kuoikavaratj, på norra sidan av Keiranjarka (tidigare kallad Pastonjarka) i norra delen av Parkijaure” en offerplats, där mängder av renhorn och ben ska ha setts. Sjön är så liten att den saknas på flera kartor, vid besök på platsen en tjärn, ca 100 x 40 m (NV-SO), enligt ortsbefolkningen ibland torrlagd. I NV är en trekantig sten upprest, 0,2 x 0,2 m och 0,3 m h, seite (?).

Kommentar: En inprickning finns för en offerplats längre norrut tidigare i FMIS, men läget verkar inte stämma.

Bebyggelselämning övrig

Antikvarisk bedömning: Övrig kulturhistorisk lämning.

(150) x 7414 366, y 1643 677

Orientering: 1 m Ö om färdväg.

Terräng: Skogsmark (barrskog med inslag av björk).

Höjd över havet: 300-310 m ö h.

Rester efter koja eller lada (?), (150) bestående av 3-4 m l, 0,2-0,3 m br och 1" tjocka plankor, varav en med järnbult kvarsittande. Belägen intill gammal färdväg och flyttled.

Förvaringsanläggning

Antikvarisk bedömning: Övrig kulturhistorisk lämning.

(151) x 7414 417, y 1643 676

Terräng: Skogsmark (tallskog med inslag av björk)

SV-sluttning av mindre moränförhöjning.

Höjd över havet: 300-310 m ö h.

Förvaringsgrop, 2 x 1 m och 0,4 m dj, omgiven av en ställvis otydlig vall, 0,4 – 1,0 m br och 0,1-0,2 m h. Belägen endast 60 m NV om kojgrunden nr 150.

Rengärda

Antikvarisk bedömning: Övrig kulturhistorisk lämning.

(155) x 7415322, y 1643 413

(156) x 7415322, y 1643 413

(158) x 7415404, y 1643 368

Terräng: Låglänt, flack moränmark nära sjö. Tomtmark.

Höjd över havet: 300-310 m ö h.

Lämning efter rengärda, oklar utsträckning, minst 80 m diam och 1,5-1,8 m h, bestående av stolpar 1,5 – 1,8 m h med horisontellt stängselvirke av halvkluvna ungträd, ca 6-7 cm tj och med 0,10-0,15 m mellanrum. Även tallar utnyttjade som stolpar. Några multnande plankor har kvarsittande, handsmidd spik. I sydväst har gården sågats av för att användas till ved.

Här intill har varit vinterkvarter för familjen Pirak i Jåhkagasska (Tuorpon) fjällsameby jultid och april och här har man haft rengärden för vinterskiljning och slakt. Ännu finns timrad vedbod, förrådsbod och rökkåta kvar, men gården är inte längre i släktens ägo.

Kommentar: Rengärden är inte tillräckligt välbevarad för att bedömas som fast fornlämning.

Husgrund

Antikvarisk bedömning: Övrig kulturhistorisk lämning.

(157) x 7415051, y 1643 407

Terräng: Svag V-sluttning vid sjö i älv. Tomtmark.

Höjd över havet: 310-320 m ö h.

Lämningar efter ett hotell, bestående av en husgrund, 9 x 12 m, synlig som en rektangulär förhöjning med uppstickande syllstenar. Kraftigt övervuxen med buskar, bl a sälg.

Hotellet ägdes av STF och drevs under perioden 1902 (?) – 1947. I början av perioden kom resenärerna till Kvikkjokk och fjällen med båt längs älven, över Parkijaure till nya mårkan. Därifrån gick de längs mårkan upp till Björkholmens by vid Skalka där nästa båt väntade. Här kunde turisterna bekvämt inkvartera sig före färden vidare mot Kvikkjokk och fjällen. Senare fick Björkholmen väg, men här slutade den i byn för vidare färd med båt över Skalka. Under andra världskriget bodde enligt orsbefolkningen flyktingar här och man förvarade även vapen här för motståndsrörelsen i Norge. Kända personer som Dag Hammarsköld har bott på hotellet.

Kommentar: Skulle eventuellt kunna registreras som fornlämning med tanke på att den just är välkänd och bevarandevärd på sin historia.

Rengärda

Antikvarisk bedömning: Fast fornlämning.

(159) x 7415435, y 1643 249

Terräng: V-sluttande moränmark vid sjö. Skogsmark (barrskog).

Höjd över havet: 300-320 m ö h.

Rengärda, oklar utsträckning, bestående av ett område med tallskog inramat av multnande rester av hopfallen och ställvis ännu stående hägnad av 1,5 m h och 0,09 m tj stolpar, sammanbundna med 4-5 st horisontella stängselvirken, 5-7 cm tj och placerade med 0,1-0,12 m mellanrum. Området igenvuxet med tallskog.

Intill har vinterbostaden funnits för den fjällsamiska familjen Rassa i Jåhkagasska (Tuorpon) sameby. Skidorna står kvar lutande mot ett träd och här finns även en äldre rökkåta kvar. Gården är inte längre i släktens ägo.

Bilaga 2. Lämningslista med SWEREF-kordinater

Nr	Typ	X_Sweref99	Y_Sweref99
1	Kåtatomt	7414230	682344
1	Förvaringsgrop	7414210	682351
2	Kåtatomt	7414160	682133
3	Kåtatomt	7414250	682732
3	Kåtatomt	7414250	682720
4	Boplats (Skärvsten)	7414250	682721
5	Dammvall	7414230	682687
6	Fångstgrop	7414250	682745
7	Klumpsten	7414640	682550
8	Fornlämningsliknande lämning Naturbildning med	7414640	682548
9	bruk/tradition/namn	7414000	683135
10	Fornlämningsliknande lämning	7412500	680920
11	Drag	7414410	678093
11	Drag	7414430	678114
11	Drag	7414470	678107
11	Drag	7414480	678093
11	Drag	7414480	678194
11	Drag	7414510	678222
12	Bebyggelselämning övrig Kåtatomt	7414170	678196
13	Boplats	7414170	678189
13	Boplats	7414160	678217
13	Boplats	7414110	678266
13	Boplats	7414070	678320
14	Skärvstensförekomst	7413950	678511
15	Boplats	7413780	678618
15	Boplats	7413760	678636
16	Skärvstensförekomst	7413770	678826
17	Härd	7413780	678818
18	Färdväg	7413760	679009
18	Färdväg	7413780	679010
18	Färdväg	7413960	678976
18	Färdväg	7414070	678976
18	Färdväg	7414130	678969
18	Färdväg	7414170	678950
18	Färdväg	7414260	678942
18	Färdväg	7414430	678890
18	Färdväg	7414570	678744
19	Kokgrop	7414570	678243

20	Offerplats	7413870	678990
20	Offerplats	7413930	678966
21	Bebyggelselämning övrig	7414110	678959
22	Förvaringsanläggning	7414160	678958
23	Rengärda	7415070	678683
23	Rengärda	7415070	678683
23	Rengärda	7415150	678637
24	Husgrund	7414790	678681
25	Rengärda	7415180	678518

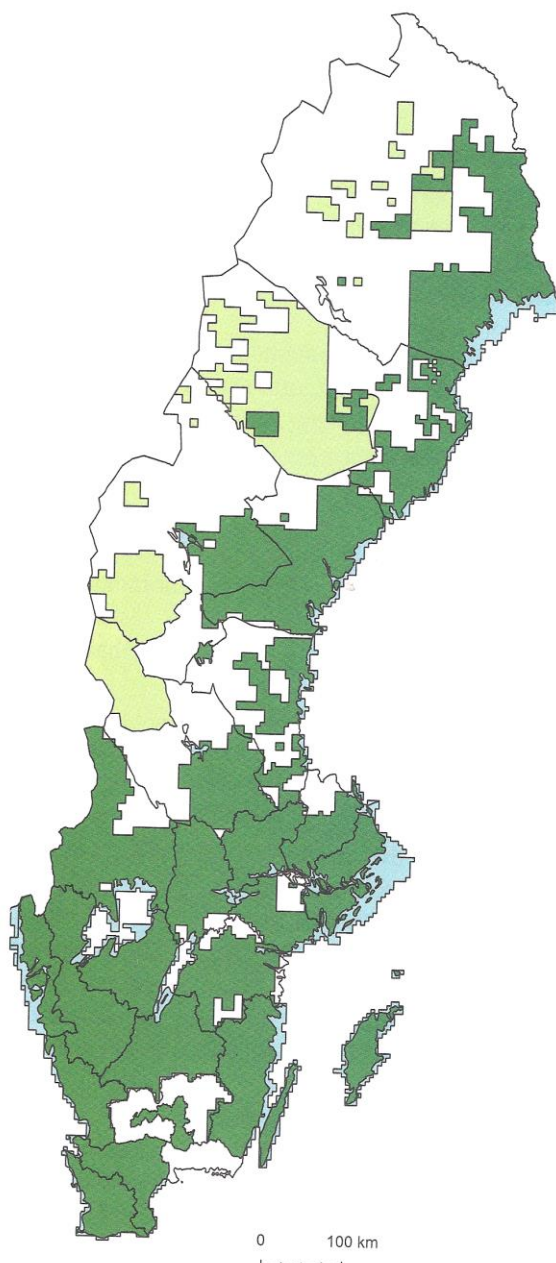
Koordinaterna översatta till SWEREF av Sebastian Liehaugen, Uppsala universitet 2014.

Bilaga 3. Karta över 2011 och 2012 års registrerade lämningar.

Kartan upprättad av Sebastian Liehaugen, Uppsala universitet, 2014.

Bilaga 4. Riksantikvarieämbetets fornminnesinventeringar

Karta över inventerade områden i Sverige 1997 i samband med Riksantikvarieämbetets första-gångsinventering (ljus grönt) och revideringsinventeringar (mörkt grönt). Efter det har man bland annat revideringsinventerat i Kronoberg, Blekinge Uppland och Jämtland. Efter *Fornminnesinventeringen – nuläge och kompletteringsbehov. En riksöversikt*. Riksantikvarieämbetet 1997. Stockholm.